

Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs

2-meting

Jorien Slot-Heijs

Sofie Vrieswijk

Arnold Bronkhorst

Jo Lucassen

Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs

2-meting

Met steun van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)

Jorien Slot-Heijs
Sofie Vrieswijk
Arnold Bronkhorst
Jo Lucassen

© Mulier Instituut
Utrecht, november 2022

Mulier Instituut
sportonderzoek voor beleid en samenleving

Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | I www.mulierinstituut.nl
E info@mulierinstituut.nl | T [@mulierinstituut](https://www.mulierinstituut.nl)

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding	6
1.1 Achtergrond en doelstelling	6
1.2 Opzet van het onderzoek	6
1.3 Leeswijzer	7
2. Achtergrond en ontwikkelingen lichamelijke opvoeding	8
2.1 Lesaanbod	8
2.2 Kerndoelen	10
2.3 Actuele ontwikkelingen	11
3. Organisatie van lichamelijke opvoeding	16
3.1 Lestijd	16
3.2 Formatie	19
3.3 Accommodatie	20
3.4 Lichamelijke opvoeding in coronatijd	22
4. Inhoud lessen lichamelijke opvoeding	24
4.1 Leerdoelen	24
4.2 Invulling lessen	26
4.3 Inhoudelijke inbedding van lichamelijke opvoeding	27
4.4 Volgen en beoordelen van leerlingen	28
4.5 Extra aandacht voor specifieke groepen	29
4.6 Motivatie leerlingen	30
4.7 Oordeel over kwaliteit (docenten) lichamelijke opvoeding	31
5. Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport	32
5.1 Schoolsportaanbod in het voortgezet onderwijs	32
5.2 Aanbod buiten lessen lichamelijke opvoeding	34
5.3 Samenwerkingen	36
6. Wensen voor lichamelijke opvoeding in de toekomst	40
7. Conclusie	44
Referenties	47
Bijlage 1 Methodische verantwoording 2-meting	48
Bijlage 2 Kerndoelen voor lichamelijke opvoeding	50
Bijlage 3 Lestijden lichamelijke opvoeding in 2014, 2018 en 2022	51

Samenvatting

In deze 2-meting is in beeld gebracht hoe lichamelijke opvoeding (LO) en sport op scholen voor voortgezet onderwijs in 2022 zijn gerealiseerd. Onderwerpen die aan bod komen zijn de huidige lessituatie, werkwijze en kwaliteit, aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport en toekomstbeeld in het voortgezet onderwijs. Waar mogelijk zijn resultaten vergeleken met de 0-meting uit 2014 en de 1-meting uit 2018.

Voor de 2-meting hebben 334 sectieleiders en docenten lichamelijke opvoeding van verschillende schoollocaties een online vragenlijst ingevuld. Net als bij de 0- en de 1-meting is een weging toegepast naar denominatie, regio (Nielsen-cluster) en stedelijkheid.

Lestijd voor LO

- Ten opzichte van 2018 is de gemiddelde lestijd voor LO nauwelijks veranderd. Op alle onderwijsniveaus neemt de lestijd per leerjaar af (bijvoorbeeld van 147 minuten per week in leerjaar 1 tot 70 minuten per week in leerjaar 5 op de havo).
- Van 2014 tot 2022 zijn de verschillen in lestijd tussen scholen toegenomen, dus er zijn steeds meer scholen die verder boven of onder het gemiddelde aan lestijd LO inroosteren.
- Op bijna alle onderwijsniveaus wordt gemiddeld niet afgeweken van de minimumtabel, die als richtinggevend wordt gezien voor een gewenste hoeveelheid lestijd. Op vmbo gl/tl en havo roosteren respectievelijk 46 procent en 43 procent minder lestijd in dan de klokuren van de minimumtabel.
- Een ruime meerderheid van de docenten LO is tevreden met de lestijd voor LO in de onderbouw (69% voldoende/goed) en bovenbouw (57% voldoende/goed).
- Op scholen waar docenten LO de lestijden beoordelen als 'onvoldoende' (20% onderbouw, 28% bovenbouw) is voor nagenoeg alle onderwijsniveaus en leerjaren significant minder lestijd ingeroosterd dan op scholen met docenten LO die lestijden beoordelen als 'voldoende' of 'goed'.

Accommodatie voor LO

- Het sportveld en een gymzaal zijn, net als in 2018, duidelijk de meest gebruikte accommodaties voor LO (respectievelijk 86% en 84% structureel gebruikt). Ten opzichte van 2018 is weinig veranderd in het accommodatiegebruik: alleen het aandeel scholen dat incidenteel gebruikmaakt van een fitnessruimte, zwembad en/of ijsbaan is afgenomen.
- Twee derde van de docenten LO ervaart belemmeringen bij de gebruikte accommodaties (65%). Zij vinden de inrichting van de accommodatie onvoldoende (35%) of vinden de accommodatie verouderd (27%), te weinig beschikbaar (25%) en/of te ver weg van de schoollocatie (22%).
- De helft van de docenten LO wenst in de toekomst veranderingen in de accommodatie(s) voor LO (49%). Velen willen een uitbreiding van de huidige capaciteit.

Werkwijze

- Docenten LO hechten net als in 2014 en 2018 veel waarde aan de leerdoelen voor LO. Ze vinden leerdoelen afgeleid van de sleutels 'bewegen beleven' en 'bewegen verbeteren' het belangrijkste, maar ook leerdoelen voor 'bewegen regelen' en 'gezond bewegen' vinden docenten LO belangrijk.
- Drie kwart van de docenten LO geeft aan dat op hun schoollocatie beschreven beleid over LO, bewegen en sport is (77%). Dat is meer dan in 2018 (59%). Bijna alle vaksecties werken met een vakwerkplan voor LO (98%).
- Leerlingen worden voor het vak LO het meest beoordeeld op motivatie/inzet (87%), op afstand gevolgd door voortgang in motorische vaardigheden (68%) en niveau van motorische vaardigheid (63%). De manier van beoordelen vindt meestal plaats door de docent (summatief: 82%, formatief:

70%). Bijna de helft van de docenten LO wil in de toekomst de beoordeling van leerlingen veranderen (47%).

- Op een groot deel van de scholen is enige aandacht voor specifieke doelgroepen, zoals leerlingen met een motorische achterstand (81%) of fysieke beperking(en) (82%). Dit is gestegen ten opzichte van 2018.
- De meeste docenten LO (87%) ervaren motivatieproblemen bij leerlingen voor LO. Driekwart van de docenten geeft aan dat het om een klein deel van de leerlingen gaat (75%). Zij zien verschillen in motivatieproblemen tussen de bovenbouw (50%) en de onderbouw (12%) en tussen jongens (16%) en meisjes (42%).
- De totale kwaliteit van het vak LO op de eigen school beoordelen docenten LO met het gemiddelde rapportcijfer 7,4. Dit is vergelijkbaar met 2014 (7,6) en 2018 (7,6). 70 procent van de docenten LO beoordeelt de bekwaamheid van de docenten LO binnen hun vaksectie als 'goed'. Bijna alle overige docenten geven een 'voldoende' als beoordeling.
- De meeste docenten LO geven aan dat zij alternatieven voor LO aanboden toen de school vanwege coronamaatregelen (gedeeltelijk) gesloten was (84%), zoals (online) challenges, online lessen, thuisopdrachten, buitenlessen, lessen in kleinere groepen (veelal buiten) en beweegprogramma's. Drie kwart van de docenten LO ervaart dat leerlingen minder fit zijn dan voor corona (75%).

Aanvullend aanbod voor LO en sport

- Op 80 procent van de schoollocaties wordt aanvullend lesaanbod op het gebied van sport en bewegen aangeboden. Dat is meer dan in 2018 (57%) en 2014 (53%). De grootste stijging is te zien bij het aanbieden van Bewegen, sport en maatschappij (BSM) op de havo (20% in 2018, 33% in 2022). Dit is in lijn met gegevens van DUO over het aantal havoleerlingen met BSM als keuze-examenvak, waarin een geleidelijke stijging zichtbaar is (van 4.661 in 2011/2012 naar 6.315 in 2021/2022).
- Sporten tegen leerlingen van de eigen school wordt op nagenoeg alle schoollocaties in elk geval enkele keren per jaar tijdens schooltijd georganiseerd (98%). Ook sportkennismakingslessen/sportclinics en sporten tegen leerlingen van andere scholen worden op de meeste scholen tijdens schooltijd aangeboden (respectievelijk 79% en 66%).
- Twee derde van de docenten LO geeft aan dat leerlingen buiten de lessen LO om gestimuleerd worden om te bewegen op school (68%). Zij doen dat meestal door sport- en beweegmogelijkheden op het schoolterrein aan te bieden (60%) en/of naschools sport- en beweegaanbod (55%).
- Veel docenten LO geven aan dat hun schoollocatie met andere organisaties samenwerkt, meestal met sportverenigingen (82% in elk geval één keer per jaar) en sportscholen/fitnesscentra (81%). Hierin zijn geen grote veranderingen zichtbaar ten opzichte van 2018.
- Samenwerking met een buurtsportcoach gebeurt op een vijfde van de schoollocaties (20%). Het vaakst worden zij ingezet voor het organiseren van buitenschools sportaanbod, zoals toernooien en clinics (51%). Ten opzichte van 2018 is de inzet van een buurtsportcoach gedaald (toen 37%).
- Een deel van de docenten LO geeft aan dat zij veranderingen wensen op het gebied van bewegen en sport buiten de lessen LO om (44%) en/of aanvullend lesaanbod (40%). Ze willen meer sport- en beweegactiviteiten kunnen aanbieden en in de lessen een vernieuwender aanbod (zoals urban sports of freerunning), maar geven daarbij aan dat dit nu niet lukt vanwege te volle lesroosters, te weinig uren en gebrek aan financiële middelen.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond en doelstelling

Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) hecht, in het kader van haar beleid op sportgebied, waarde aan het volgen van de ontwikkelingen op verschillende deelthema's. Een van die thema's is bewegen en sport in het onderwijs. Dit is onder meer interessant in het perspectief van sport- en beweegstimulering onder de jeugd, bevordering van een gezonde leefstijl en talentontwikkeling. De hoeveelheid tijd die aan lichamelijke opvoeding in het primair en voortgezet onderwijs wordt besteed, vormt één van de sportkernindicatoren die het ministerie van VWS laat monitoren.¹

Het Mulier Instituut voert met steun van het ministerie van VWS inmiddels een aantal jaren periodiek onderzoek uit naar de stand van zaken bij verschillende onderwijsvormen.² Dit onderzoek is een derde meting in het voortgezet onderwijs; eerdere metingen vonden plaats in 2014 en 2018. Doel is om een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling van een aantal elementen van lichamelijke opvoeding en sport binnen het voortgezet onderwijs, zoals lestijden, accommodatiegebruik en aspecten van de inhoud en kwaliteit van de lessen lichamelijke opvoeding. Daarnaast worden enkele actuele aandachtspunten onderzocht, bijvoorbeeld de ervaren gevolgen van de coronapandemie.

1.2 Opzet van het onderzoek

De benodigde gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld via een online vragenlijst onder een representatieve steekproef van sectieleiders³ en docenten lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs, via panels van DUO Onderwijsonderzoek & Advies. Eerst is een panel van sectieleiders LO geraadpleegd en daarna is gebruikgemaakt van een panel met docenten LO.

De online vragenlijst is deels gelijk aan de vragenlijst van de 0- en 1-meting, om ontwikkelingen te kunnen volgen. Daarnaast zijn vragen op enkele punten gewijzigd of nieuw. Op een aantal onderwerpen in de vragenlijst zijn kwalitatieve gegevens toegevoegd via telefonische interviews van ongeveer een half uur met respondenten die in de vragenlijst hadden aangegeven daarvoor open te staan. Gegevens over de deelname van leerlingen aan keuze-examenvakken voor lichamelijke opvoeding zijn door de Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO) verstrekt.

De online vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten vragen. 202 sectieleiders en 132 docenten lichamelijke opvoeding van verschillende schoollocaties hebben aan het onderzoek meegewerkt, waarmee de totale respons op 334 uitkomt. Om de uitkomsten representatief te laten zijn voor het gehele voortgezet onderwijs, zijn de uitkomsten gewogen naar denominatie, regio (Nielsen-cluster) en stedelijkheid (bijlage I). De weging is op dezelfde manier als in de 0-meting en 1-meting toegepast.

Bij het analyseren van de gegevens zijn verschillen tussen verschillende achtergrondkenmerken (schoolgrootte, denominatie, stedelijkheid en regio (Nielsen-cluster)) onderzocht. Voor een aantal punten is de ontwikkeling tussen 2014 (0-meting), 2018 (1-meting) en 2022 (2-meting) in kaart gebracht.

¹ <https://www.sportenbewegenincijfers.nl/kernindicatoren>

² Primair onderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en (voortgezet) speciaal (basis)onderwijs/praktijkonderwijs worden elk vierjaarlijks gemonitord.

³ Sectieleiders zijn docenten lichamelijke opvoeding met een coördinerende verantwoordelijkheid voor alle bij dit vak betrokken docenten.

Significante verschillen⁴ tussen de metingen worden in begeleidende tekst bij de figuren en tabellen beschreven. Relevante significante verschillen naar achtergrondkenmerken worden puntsgewijs onder de figuren en/of tabellen weergegeven.

98 respondenten hebben aan het einde van de vragenlijst aangegeven open te staan voor verdere toelichting via een telefonisch interview, waarbij zij zelf onderwerpen konden aandragen. Naar aanleiding van de resultaten zijn voor een aantal onderwerpen verdiepende vragen opgesteld. Vijf respondenten hebben meegewerkt aan een telefonisch interview. Ter aanvulling van de kwantitatieve resultaten zijn enkele citaten in kaders in het rapport opgenomen.

Tot slot is een klankbordgroep geraadpleegd. Voorafgaand aan het onderzoek zijn gesprekken gevoerd met deze klankbordgroep over recente ontwikkelingen binnen lichamelijke opvoeding. Zij hebben de conceptvragenlijst van feedback voorzien en feedback gegeven op de conceptrapportage.

In deze rapportage wordt de situatie voor het voortgezet onderwijs als geheel beschreven. Veel schoollocaties bieden meerdere onderwijsniveaus aan. Alleen vragen waar specifiek is gevraagd naar aspecten per onderwijsniveau, zoals lestijden voor lichamelijke opvoeding, worden in deze rapportage per onderwijsniveau weergegeven.

Zie bijlage 1 voor een uitgebreidere methodische verantwoording.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de achtergrond van de 2-meting en ontwikkelingen binnen lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs nader toegelicht.

Resultaten van de 2-meting worden in de hoofdstukken 3 tot en met 6 gepresenteerd. In hoofdstuk 3 wordt de organisatie van lichamelijke opvoeding (LO) beschreven. In hoofdstuk 4 staat de inhoud van de lessen LO en de kwaliteit van LO centraal. Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport wordt gepresenteerd in hoofdstuk 5, en hoofdstuk 6 gaat over de wensen voor LO in de toekomst.

In hoofdstuk 7 worden de belangrijkste bevindingen uit de 2-meting weergegeven, met enkele aanknopingspunten voor beleid en onderzoek.

⁴ Significantieniveau: $p < 0.05$.

2. Achtergrond en ontwikkelingen lichamelijke opvoeding

In dit hoofdstuk worden de manieren waarop lichamelijke opvoeding (LO⁵) in het voortgezet onderwijs kan worden vormgegeven en de kerndoelen beschreven. Vervolgens komen belangrijke ontwikkelingen binnen LO en sport in het voortgezet onderwijs van de afgelopen vier jaar aan bod.

2.1 Lesaanbod

Reguliere lestijd

Tot schooljaar 2005/2006 was het aantal klokuren LO dat leerlingen binnen een bepaald schooltype gedurende de volledige opleidingsduur behoorden te krijgen wettelijk voorgeschreven (tabel 2.1).

Tabel 2.1 Minimumlessentabel voor LO geldig tot 1 augustus 2005

	Totale lestijd in klokuren gedurende de volledige opleidingsduur	Totaal aantal lessen van 50 minuten gedurende de volledige opleidingsduur	Aantal wekelijkse lesminuten per leerjaar uitgaande van 40 schoolweken
Vmbo (4 jaar)	333	400	125
Havo (5 jaar)	360	432	108
Vwo (6 jaar)	400	480	100

Bron: Inrichtingsbesluit Wet Voortgezet Onderwijs (artikel 23), 1997. Bewerking: Mulier Instituut.

Hoewel deze minimumlessentabel voor LO formeel is komen te vervallen, wordt hier nog steeds van uitgegaan bij de bepaling van een 'acceptabele hoeveelheid onderwijstijd' voor LO. De situatie op 1 augustus 2005 geldt als maatstaf, zoals blijkt uit de toelichting bij het inrichtingsbesluit (Wet op het Voortgezet Onderwijs, art 6b) en een schrijven van de Inspectie van het Onderwijs in september 2014 (Inspectie van het onderwijs, 2014).

Per schooljaar wordt van veertig onderwijsweken en lessen van 50 minuten uitgegaan. Op basis van de lessentabel komt dat neer op 2,5 lessen voor het vmbo, 2,2 lessen voor de havo en 2 lessen voor het vwo. Andere verdelingen zijn ook mogelijk, maar LO moet in elk leerjaar worden aangeboden en mag in het examenjaar niet voor december worden afgesloten.

In hoofdstuk 3 wordt beschreven wat de lestijden LO in 2022 zijn en hoe deze zich ontwikkelen ten opzichte van 2014 en 2018.

Extra lesaanbod en sport

Alle leerlingen in het voortgezet onderwijs volgen in elk leerjaar LO. Sommige scholen bieden hun leerlingen naast LO binnen het curriculum meer mogelijkheden, zoals een keuze-examenprogramma voor LO in de bovenbouw. Er zijn scholen die een aanvullend curriculair aanbod hebben. Vaak gaat het om zogenoemde sportklassen in de onderbouw die als aanvulling op het curriculum worden aangeboden. Naast LO als keuze-examenvak of extra LO in de vorm van sportklassen organiseren de meeste scholen in het voortgezet onderwijs schoolsportactiviteiten voor hun leerlingen.

⁵ Vanaf hier wordt door het gehele rapport LO geschreven als afkorting van lichamelijke opvoeding.

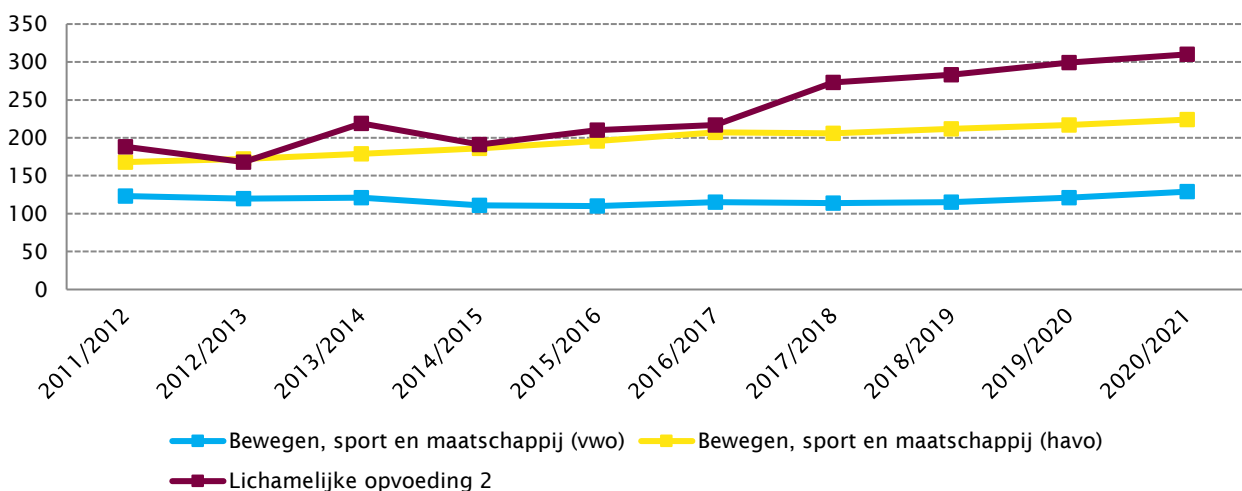

Lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs kunnen scholen in het vrije deel een verdiepend en verbredend programma voor LO aanbieden. De naamgeving voor dit vak verschilt per opleidingsniveau. Op de havo en het vwo heet het 'Bewegen, sport en maatschappij'. In de gemengde/theoretische leerweg van het vmbo heet het keuzevak 'Lichamelijke Opvoeding 2' (LO2) en binnen de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo zijn de keuzevakken 'Ondersteuning bij sport- en bewegingsactiviteiten', 'Voorkomen van ongevallen en EHBO' en 'Voeding en beweging' ontwikkeld.

Het doel van LO als keuze-examenvak in de bovenbouw is dat leerlingen hun kennis en bekwaamheden vanuit meerdere invalshoeken op bewegen kunnen verdiepen en verbreden. Ze kunnen niet alleen de eigen bewegingsvaardigheid uitbreiden, maar ook ontdekken welke vervolgmogelijkheden er zijn in de wereld van bewegen en sport. Dat kan als oriëntatie of voorbereiding op een vervolgstudie, maar ook in de vrijwillige sfeer binnen een sportvereniging.

Figuur 2.1 Aantal schoollocaties (vestigingen) met LO als keuze-examenvak in de bovenbouw van schooljaar 2011/2012 tot 2021/2022

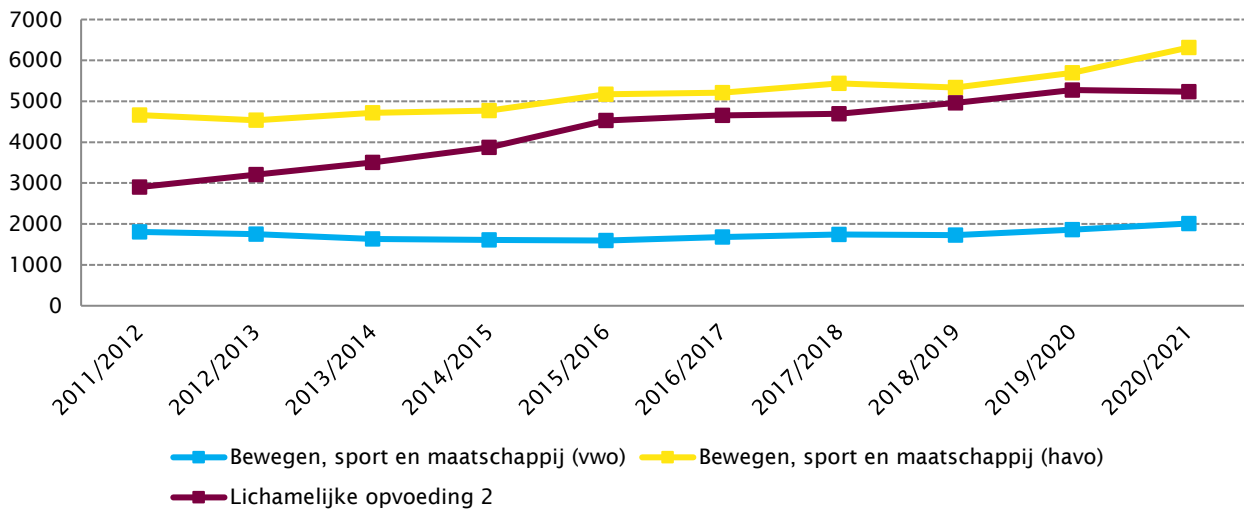

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs, 2011-2021. bewerking: Mulier Instituut.

Zowel in aantal schoollocaties (figuur 2.1) als in aantal leerlingen (figuur 2.2) is LO als keuze-examenvak in de afgelopen tien jaar gegroeid, met name door LO2. Het aantal schoollocaties met 'Bewegen, sport en maatschappij' op het vwo is sinds schooljaar 2011/2012 ongeveer gelijk gebleven. Het aantal locaties was in het schooljaar 2020/2021 129 en het aantal leerlingen 2.012. Op de havo is een stijging zichtbaar van het aantal schoollocaties, van 168 in 2011/2012 tot 224 in 2021/2022, en een stijging in het aantal leerlingen (van 4.661 in 2011/2012 tot 6.315 in 2021/2022).

Lichamelijke Opvoeding 2 (LO2) is door de jaren heen aanzienlijk populairder geworden en wordt in 2021/2022 op 310 schoollocaties aangeboden. Het aantal leerlingen dat LO2 volgt is aanzienlijk toegenomen, van 2.902 in 2011/2012 tot 5.233 in 2021/2022.

Figuur 2.2 Aantal leerlingen met LO als keuze-examenvak in de bovenbouw van schooljaar 2011/2012 tot 2020/2021

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs, 2011-2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Sportklassen in de onderbouw

Scholen in het voortgezet onderwijs kunnen sportklassen in de onderbouw als extra vak aanvullend op het curriculum aanbieden. Het is geen verplichting binnen het wettelijke curriculum, maar leerlingen die kiezen voor een sportklas committeren zich hier vaak aan voor een heel schooljaar. De invulling van sportklassen kan erg verschillen en is vooral gericht op extra lessen LO en/of kennismaken met een variatie aan sporten.

Uit een onderzoek van de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) in 2016 bleek dat de meeste scholen vanuit PR-overwegingen sportklassen aanbieden, dus om (sportieve) leerlingen aan te trekken (Mossel et al., 2016).

Schoolsport in het voortgezet onderwijs

De meeste scholen in het voortgezet onderwijs organiseren schoolsportactiviteiten voor hun leerlingen. Bij eerdere metingen in het voortgezet onderwijs werd geconstateerd dat op bijna alle schoollocaties één of enkele keren per jaar een sportdag/-activiteit onder of buiten schooltijd wordt aangeboden, meestal alleen voor leerlingen van de eigen school. Sportkennismakingslessen en/of sporten tegen leerlingen van andere scholen vinden op een merendeel van de schoollocaties plaats.

Eén van de grotere schoolsporevenementen is Olympic Moves. Jaarlijks nemen leerlingen van ongeveer 350 middelbare scholen deel aan lokale en regionale kampioenschappen in diverse sporten. De beste teams uit deze voorronden plaatsen zich voor de landelijke finale.

Het extra aanbod naast de reguliere lessen LO is in het huidige onderzoek opnieuw uitgevraagd, net als motieven om extra lesaanbod aan te bieden. Resultaten komen terug in hoofdstuk 5.

2.2 Kerndoelen

Het wettelijk kader voor LO in het voortgezet onderwijs richt zich op wat leerlingen wordt geleerd en op de kwalificatie van de docenten. *Wat* wordt geleerd bij LO staat omschreven in de kerndoelen en eindtermen voor het vak. *Hoe* dit wordt vormgegeven is aan de school.

De huidige kerndoelen voor LO (onderbouw) gelden sinds augustus 2006 (bijlage 2). De wijze waarop de kerndoelen zijn geformuleerd sluit aan bij de beleidsvrijheid van scholen en vaksecties LO. De SLO heeft in samenwerking met de KVLO een basisdocument voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs samengesteld, waarbij de kerndoelen naar leerlijnen voor LO zijn vertaald (Brouwer et al., 2012; zie bijlage 2). Het doel van deze leerlijnen is om leerlingen ‘beter bekwaam maken voor deelname aan een in toenemende mate complexe en gedifferentieerde bewegingscultuur’.

De leerlijnen zijn geordend naar vier ‘sleutels’ die leerlingen helpen om toegang te krijgen tot de bewegingscultuur: bewegen beleven, bewegen verbeteren, bewegen regelen en gezond bewegen. Deze sleutels sluiten aan bij de kerndoelen in de onderbouw en de eindtermen van LO en bieden ruimte voor verbreding en verdieping. In paragraaf 2.3 wordt beschreven hoe in de afgelopen jaren is gewerkt aan een herziening van het onderwijscurriculum, en aan de kerndoelen voor bewegen en sport.

2.3 Actuele ontwikkelingen

Herziening van het onderwijscurriculum

Sinds 2015 is een proces gaande om te komen tot een totale herziening van het onderwijscurriculum. In oktober 2019 hebben docenten en schoolleiders voorstellen opgeleverd voor de herziening van het curriculum per leergebied, waaronder het leergebied bewegen en sport (Curriculum.nu, 2019).

Dit voorstel voor dit leergebied bewegen en sport bestaat uit een visie, samengevat in acht grote opdrachten en bijbehorende bouwstenen (benodigde kennis en vaardigheden voor leerlingen). De visie voor het leergebied is gestoeld op het idee dat bewegen een menselijke behoefte is. ‘Een leven lang met plezier bewegen’ vormt daarin het uitgangspunt en de geformuleerde missie voor het leergebied bewegen en sport.

De acht grote opdrachten zijn gericht op zowel het primair als het voortgezet onderwijs⁶ en beschrijven wat de leerlingen binnen het leergebied nodig hebben om de wereld te begrijpen en om in die wereld adequaat te kunnen handelen. Het zijn geen afzonderlijke lesdoelen, maar ze zijn als geheel van belang bij het vormgeven van het onderwijs in bewegen en sport. De essentie van het leergebied bewegen en sport is samengevat in de volgende grote opdrachten:

1. Een gevarieerd beweegaanbod: leerlingen maken kennis met een gevarieerd aanbod van beweegactiviteiten. De variatie is representatief voor een groot deel van de beweegcultuur.
2. Beter leren bewegen: leerlingen leren deelnemen aan verschillende beweegactiviteiten en worden hierin steeds competent.
3. Actieve en gezonde leefstijl: leerlingen leren op welke manier bewegen bijdraagt aan de gezondheid en hoe zij bewegen kunnen inzetten om de kwaliteit van hun leven te verbeteren.
4. Beweegidentiteit: leerlingen ontwikkelen een eigen kijk op hun mogelijkheden en voorkeuren op het gebied van bewegen en sport.
5. Taken en rollen in beweegsituaties: leerlingen leren taken en rollen te vervullen die het mogelijk maken zelfstandig en/of samen met andere leerlingen beweegactiviteiten op gang te brengen en te houden.
6. Samenwerken in beweegsituaties: leerlingen leren binnen beweegactiviteiten communiceren en samenwerken en ontwikkelen sociale vaardigheden.

⁶ De curriculumplannen voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs zijn (nog) niet uitgewerkt.

7. Bewegen en sport binnen en buiten school: leerlingen leren een relatie te leggen tussen datgene wat de leerlingen leren binnen LO en wat zich daarbuiten afspeelt. Zij worden ook gestimuleerd om deel te nemen aan diverse beweegactiviteiten tijdens pauzes en na schooltijd.
8. Bewegen op eigen niveau: leerlingen leren op eigen niveau en wijze deelnemen aan beweegactiviteiten en worden binnen deze situaties uitgedaagd om eigen grenzen te verleggen.

De grote opdrachten geven allereerst richting aan de invulling van de kern van het leergebied LO. Ze bieden daarnaast aanknopingspunten voor scholen om zich te profileren op een bepaald vlak binnen de school (zoals bewegen in de klas en extra lesaanbod) en buiten de schoolsituatie, en naar vakoverstijgende doelen, zoals bijdragen aan een gezonde leefstijl.

Uiteindelijk hebben deze grote opdrachten geleid tot een nieuwe curriculumopzet waarin doorlopende leerlijnen zijn uitgewerkt voor het primair naar het voortgezet onderwijs aan de hand van zes bouwstenen. Deze bouwstenen beschrijven in grote lijn de kennis en vaardigheden die leerlingen opdoen via bewegen en sport in zowel het primair als het voortgezet onderwijs:

- Leren bewegen: leerlingen leren binnen hun eigen mogelijkheden beter deelnemen aan veel nieuwe én bekende activiteiten rond beweeguitdagingen die afgeleid zijn van de actuele beweegcultuur.
- Gezond bewegen: leerlingen leren een positieve attitude tegenover gezond en veilig bewegen. Ze ervaren beweegactiviteiten met verschillende inspanningsniveaus en betrekken dat op zichzelf.
- Bewegen betekenis geven: leerlingen ontwikkelen hun beweegidentiteit eerst vooral onbewust door te doen. Later wordt dat bewuster en neemt de invloed van anderen en van bewegen in verschillende contexten toe.
- Bewegen regelen: leerlingen leren de aangeboden beweegactiviteiten met aangereikte regels en afspraken zelfstandig op gang te brengen en te houden en af te ronden. Zij verkennen daarbij het functioneren in meerdere rollen.
- Samen bewegen: leerlingen worden zich bewust van hun eigen rol en gedrag en dat van anderen in beweegsituaties. Zij leren hun eigen (on)mogelijkheden en die van anderen accepteren en daarmee om te gaan.
- Beweegcontexten verbinden: leerlingen leren over activiteiten die op straat, pleinen en speelveldjes worden gedaan of van sport zijn afgeleid. De beweegactiviteiten in deze contexten kennen hun eigen doel en regels.

In 2020 is een wetenschappelijke curriculumcommissie aangesteld die zich in 2021 over de voorstellen heeft gebogen. Deze commissie heeft het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap (OCW) geadviseerd de voorstellen als bouwstenen te gebruiken bij de actualisatie van onderwijsdoelen. In december 2021 heeft SLO de opdracht gekregen van het ministerie van OCW om te starten met de actualisatie van een aantal examenprogramma's. Hierbij wordt nog niet gekeken naar LO.

Op 4 april 2022 verscheen een kamerbrief (Wiersma, 2022) waarin minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs Wiersma aankondigde de invoering van de herziening aan te passen. Volgens de minister is de herziening te omvangrijk en rigoureuus opgezet. Hij schrijft meer rekening te willen houden met de hoeveelheid uitdagingen waar het onderwijs in de afgelopen jaren mee te maken heeft gehad en waar zij voor staat. Hij verkondigt een geleidelijke aanscherping en aanpassing van het curriculum, waar eerst aandacht is voor basisvaardigheden als taal, rekenen, burgerschap en digitale geletterdheid.

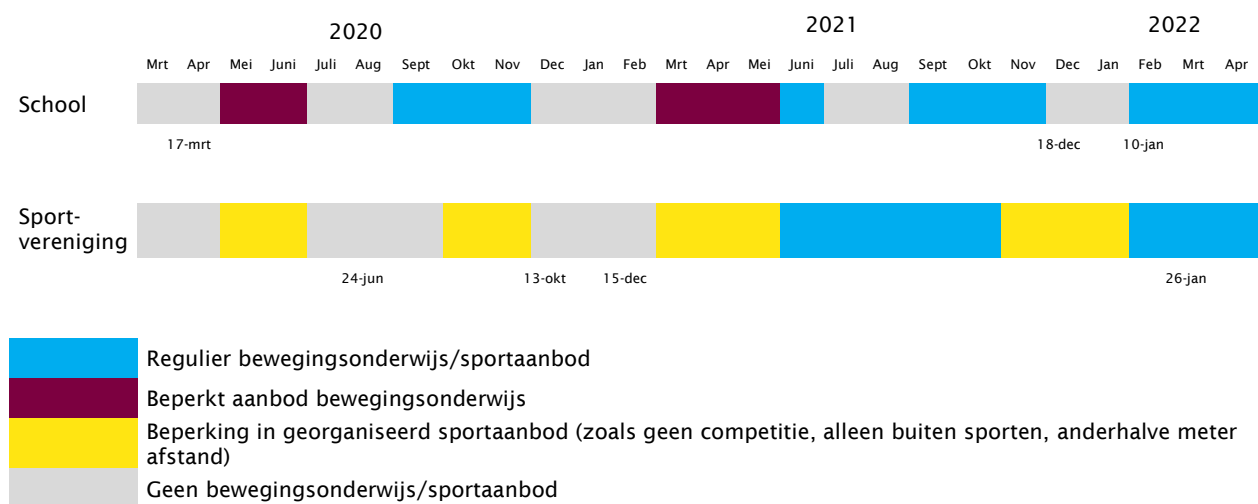
Ondanks deze vertraging is er wel draagvlak voor de voorstellen in Nederland en gebruiken steeds meer scholen curriculum.nu als leidraad binnen de huidige kerndoelen. Daarnaast kijkt de KVLO sinds 1 augustus 2022, samen met de SLO, naar het programma van de LO in de bovenbouw. Onder de naam 'betrokkenheid

vakvereniging curriculum traject' (curriculum bewustzijn) vindt aan de hand van de zes bouwstenen uit het curriculum.nu-traject een verkenning plaats naar actualisering van het LO-curriculum in de bovenbouw van het VO, inclusief LO2 en BSM. Dit traject duurt tot en met 2023.

Lichamelijke opvoeding in coronatijd

Vanwege de COVID-19-uitbraak in 2020 is een aantal maatregelen ingevoerd die voor jongeren in het voortgezet onderwijs het onderwijsaanbod voor LO beperkten, zoals lockdowns in 2020, 2021 en 2022. Daarnaast viel het georganiseerde sportaanbod geheel of gedeeltelijk weg. Zo was het tijdens de lockdowns niet toegestaan om bij de (sport)vereniging te trainen of aan competities deel te nemen en waren de scholen een aantal weken gesloten. Hierdoor hadden leerlingen geen fysieke lessen op school. De tijdlijn met maatregelen voor jongeren gedurende de coronamaatregelen is te vinden in figuur 2.3.

Figuur 2.3 Tijdlijn maatregelen voor jongeren tussen 12 en 18 jaar gedurende de periode van de coronamaatregelen (maart 2020 tot en met januari 2022) voor georganiseerd sport- en beweegaanbod

Bron: Inventarisatie vanuit rijksoverheid.nl (2022).

Docenten LO hebben in de coronaperiode op verschillende manieren geprobeerd alternatieven voor de lessen LO aan te bieden, bijvoorbeeld via online oefeningen en challenges. Uit een inventarisatie van de KVLO blijkt dat 65 procent van de vakdocenten niet of in geringe mate online les heeft gegeven en 35 procent in meerdere mate of volledig. Hierdoor zijn zij het belang van het fysiek lesgeven, maar ook van het vak LO (meer) gaan inzien. Docenten LO geven aan dat zij na de coronalockdown beter zijn gaan kijken naar bijvoorbeeld de lessentabel en de schoolbrede bijdrage van het vak (Massink, 2022).

Uit een kwalitatief onderzoek van Huiden et al. (verwacht eind 2022) onder leerlingen uit het voortgezet onderwijs blijkt dat veel leerlingen aangeven dat ze tijdens de schoolsluitingen minder hebben bewogen dan daarvoor. Opdrachten vanuit de docent LO als vervanging voor de les LO hebben deze leerlingen nauwelijks opgepakt. Een deel van de leerlingen die deelnamen aan georganiseerd sportaanbod heeft tijdens de schoolsluitingen online sportaanbod gevolgd en ging naar trainingen van de sportaanbieder wanneer dit mogelijk was. De leerlingen geven aan dat competitie voor het grootste deel is weggefallen.

De sportdeelname van kinderen en jongeren nam af tijdens de periodes van strengere maatregelen (Pulles et al., 2021). Recent onderzoek laat zien dat het uithoudingsvermogen van jongeren sinds de coronatijd is afgenomen (De Jonge et al., verwacht eind 2022).

Vanwege de coronacrisis maakt het kabinet extra geld vrij voor het onderwijs via de zogenoemde NPO-gelden. Het Nationaal Programma Onderwijs (NPO) is een (niet-structureel) investeringsprogramma van het kabinet om de gevolgen van de coronacrisis voor leerlingen op te vangen. Scholen in het voortgezet onderwijs kunnen financiële hulp aanvragen om (onderwijs)achterstanden te voorkomen en studievertraging te compenseren. Dit kunnen scholen doen door bijvoorbeeld extra programma's aan te bieden naast de reguliere onderwijstijd, ook op het gebied van LO of bewegen en sport.

In deze 2-meting wordt nagegaan hoe leden van de vaksectie LO anno 2022 vorm hebben gegeven aan LO in de coronatijd en in hoeverre zij veranderingen ervaren bij leerlingen als gevolg van de schoolsluiting (bijvoorbeeld in motivatie). Ook wordt de docenten LO gevraagd of zij NPO-gelden hebben ontvangen en of die voor LO/bewegen en sport worden ingezet.

Gezonde school

In de afgelopen jaren is er groeiende aandacht voor het stimuleren van een gezonde leefstijl via scholen. Dat blijkt onder andere uit de hiervoor beschreven herziening van het onderwijscurriculum en het Nationaal Preventieakkoord. De coronaperiode heeft de aandacht voor een gezonde leefstijl een extra stimulans gegeven.

Vanaf 2012 stimuleren de ministeries van VWS en OCW in samenwerking met de onderwijsraden voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs, het RIVM en de GGD GHOR Nederland de ontwikkeling en uitvoering van Gezonde Schoolbeleid (Lucassen & Van den Toren, 2016). In het Nationaal Preventieakkoord (2018) wordt nadrukkelijk ingezet op de Gezonde Schoolaanpak, bijvoorbeeld door het aanbod in schoolkantines gezonder te maken en roken op onderwijsterreinen wettelijk te verbieden (Dik-Faber 2016).

Bewegen en sport is een van de deelthema's binnen de Gezonde Schoolaanpak. Wanneer de school aantoonbaar actief is op een thema, kan een themacertificaat worden behaald. Sinds 2014 kan het themacertificaat Bewegen en Sport aan voortgezet onderwijs scholen worden verleend. Een Gezonde School kan meerdere themacertificaten hebben behaald.

Per 1 augustus 2022 bezitten 333 scholen voor voortgezet (speciaal) onderwijs een Gezonde Schoolcertificaat. Daarvan hebben er 145 een themacertificaat Bewegen en Sport⁷. Deze aantallen zijn licht gestegen ten opzichte van 2018: toen hadden 310 scholen voor voortgezet (speciaal) onderwijs een Gezonde Schoolcertificaat, waarvan 128 een themacertificaat Bewegen en Sport.

In deze 2-meting wordt gekeken in hoeverre binnen de reguliere LO-lestijd aandacht wordt besteed aan fitheid en/of gezondheid.

Vakinhoudelijke aanpak van lichamelijke opvoeding

Beoordelen van leerlingen voor LO

Het beoordelen van leerlingen tijdens de lessen LO is al langere tijd onderwerp van gesprek binnen het werkveld. Volgens het eindexamenbesluit wordt LO beoordeeld met een 'voldoende' of 'goed'. Deze beoordeling gaat uit van de 'mogelijkheden van de leerling en geschiedt op de grondslag van het genoegzaam afsluiten van het desbetreffende vak, zoals blijkt uit het examendossier'

⁷ <https://mijngezondeschool.nl/zoektool>

(Eindexamenbesluit VO, artikel 35.3). Verdere invulling van de evaluatie van leerlingen is aan de scholen zelf.

Uit de 0- en de 1-meting bleek al dat er veel verdeeldheid heerst onder sectieleiders over het geven van rapportcijfers voor LO. Een derde van de sectieleiders LO vindt dit in 2018 een goede zaak ((helemaal eens), maar ook een kwart is het daarmee (helemaal) oneens (Slot-Heijs & Lucassen, 2018). Veel docenten LO worstelen met de beoordeling binnen hun vak, omdat leerlingen veel van elkaar verschillen op het gebied van motorische vaardigheden en omdat zij andere aspecten ook belangrijk, of zelfs nóg belangrijker, vinden.

In de praktijk wordt het cijfer voor motorische vaardigheden vaak aangevuld met een ‘inzetcijfer’ (Borghouts et al., 2016) of wordt ervoor gekozen om helemaal niet te beoordelen. Sommige vakgroepen LO zijn overgestapt van summatief beoordelen, waarbij korte lessenreeksen worden afgesloten met een cijfer voor de motorische vaardigheden, naar formatief beoordelen. Formatief beoordelen is minder gericht op het eindresultaat en meer op het onderwijs- en leerproces, waarbij leerlingen aan de hand van duidelijke (vooraf bekende) beoordelingscriteria feedback krijgen. Hierdoor is de betrokkenheid van de leerlingen hoog (Borghouts et al., 2019)

Beleid voor LO

Naast manieren van beoordelen blijkt uit de gesprekken die in de voorbereiding van deze 2-meting zijn gevoerd met leden uit de klankbordgroep dat de laatste jaren steeds meer wordt gestuurd op het halen van eindtermen binnen het voortgezet onderwijs, en dus ook de eindtermen van LO. Er wordt verwacht dat scholen gebruikmaken van een beschreven beleid voor LO en bewegen en beschikken over actuele vakwerkplannen. Leden van de klankbordgroep horen signalen vanuit scholen dat er geworsteld wordt om werkplannen en beleid actueel te maken of houden.

In deze 2-meting wordt nagegaan hoe leden van de vaksectie LO anno 2022 hun beleid voor LO, bewegen en sport vormgeven. Ook wordt gevraagd naar verschillende vakinhoudelijke aspecten, zoals een vakwerkplan, de beoordeling van het vak en het gebruik van leerlingvolgsystemen.

3. Organisatie van lichamelijke opvoeding

In dit hoofdstuk staan de organisatorische aspecten van LO op schoollocaties centraal. Het gaat om de hoeveelheid LO die scholen aanbieden, de formatie van de vaksectie en van welke accommodaties gebruikgemaakt wordt voor LO. Ook gaat dit hoofdstuk over hoe LO georganiseerd werd toen de scholen dicht waren in verband met de coronamaatregelen.

3.1 Lestijd

Docenten LO hebben in de vragenlijst aangegeven hoeveel minuten één les is op hun schoollocatie en hoeveel lessen LO per week worden gegeven. Op basis daarvan is het gemiddelde aantal minuten LO per week berekend (tabel 3.1).

Op alle onderwijsniveaus wordt in leerjaar 1 gemiddeld de meeste tijd aan LO besteed en neemt de lestijd per leerjaar sterk af. De verschillen in gemiddelde lestijd per week tussen de onderwijsniveaus neemt ook af met de leerjaren: in leerjaar 1 wordt op het vmbo bbl/kbl meer lestijd LO ingeroosterd dan op het vwo, maar vanaf leerjaar 3 zijn de verschillen in lestijden verdwenen.

De gemiddelde lestijd voor LO in het voortgezet onderwijs is ten opzichte van 2018 nauwelijks veranderd (zie bijlage 3). Alleen in het eerste leerjaar van de havo en het eerste leerjaar van het vwo is de gemiddelde lestijd ten opzichte van 2018 toegenomen (in 2018 140 minuten per week op de havo en 138 minuten per week op het vwo). Daarmee is die terug op het gemiddelde van 2014 (respectievelijk 147 en 145 minuten per week).

De standaarddeviatie geeft een beeld van de verschillen in lestijd tussen scholen van een bepaald onderwijsniveau. In 2018 werd geconcludeerd dat de onderlinge verschillen in lestijd tussen scholen waren toegenomen ten opzichte van vier jaar daarvoor. Aangezien de standaarddeviatie in 2022 voor alle onderwijsniveaus en schooljaren groter is dan in 2018, kunnen we concluderen dat de verschillen in lestijd tussen scholen verder zijn toegenomen.

Tabel 3.1 Lestijd voor LO naar onderwijsniveau en leerjaar volgens docenten LO in het schooljaar 2021/2022 (aantal minuten per week)

	Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4	Leerjaar 5	Leerjaar 6
Vmbo bbl/kbl (n=130)						
Gemiddelde	160	141	105	94		
Mediaan*	150	137	100	90		
Standaarddeviatie**	47	47	27	26		
Vmbo gl/tl (n=232)						
Gemiddelde	155	127	109	92		
Mediaan*	150	120	100	90		
Standaarddeviatie**	41	44	32	25		
Havo (n=224)						
Gemiddelde	147	121	102	98	70	
Mediaan*	150	120	100	100	60	
Standaarddeviatie**	37	39	24	22	27	
Vwo (n=227)						
Gemiddelde	146	115	102	96	91	63
Mediaan*	150	100	100	100	90	50
Standaarddeviatie**	37	35	23	21	27	23
Totaal gemiddelde	152	126	105	95	81	63

*De mediaan is de middelste waarde. 50 procent van de gevonden waarnemingen bevindt zich onder de mediaan en 50 procent boven de mediaan.

**De standaarddeviatie is een maat voor de spreiding rondom het gemiddelde.

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

Klokuren lichamelijke opvoeding gedurende de opleiding

Voor 2005 werd een minimumtabel voor LO gehanteerd (tabel 3.2). Per schoolniveau was bepaald hoeveel klokuren LO leerlingen moesten krijgen gedurende hun hele opleiding. Hoewel de minimumtabel niet wettelijk is vastgesteld, wordt deze nog wel gebruikt als normtabel.

Op alle onderwijsniveaus, behalve vmbo gl/tl, wordt gemiddeld niet significant van de minimumtabel afgeweken (tabel 3.2). Om de spreiding achter dit gemiddelde te bepalen is een marge van 5 procent boven en onder de norm genomen. Dan wordt zichtbaar dat op alle onderwijsniveaus in elk geval de helft van de scholen voldoet aan de norm, op het vwo voldoet zelfs 71 procent. Aan de andere kant zit een aanzienlijk deel van de locaties met vmbo gl/tl (46%) meer dan vijf procent onder de norm. Een vergelijkbaar beeld is zichtbaar op de havo (43%). Een derde van de locaties met vmbo bbl/kbl valt onder de norm (36%). Bij het VWO zit bijna een derde (29%) onder de norm, ruim een derde (42%) haalt de norm en bijna een derde (29%) zit boven de norm.

Tabel 3.2 Gemiddeld aantal klokuren LO tijdens volledige opleidingsduur naar onderwijsniveau volgens docenten LO in 2014, 2018 en 2022

	2022	2018	2014	Klokuren minimumtabel
Vmbo bbl/kbl				335
Gemiddeld aantal klokuren	335 (n=117)	333 (n=159)	334 (n=197)	
% locaties >5% onder norm	36			
% locaties >5% boven norm	24			
Vmbo gl/tl				335
Gemiddeld aantal klokuren	322 (n=227)	319 (n=252)	323 (n=318)	
% locaties >5% onder norm	46			
% locaties >5% boven norm	16			
Havo				360
Gemiddeld aantal klokuren	358 (n=201)	351 (n=160)	361 (n=210)	
% locaties >5% onder norm	43			
% locaties >5% boven norm	20			
Vwo				400
Gemiddeld aantal klokuren	408 (n=210)	400 (n=164)	407 (n=219)	
% locaties >5% onder norm	29			
% locaties >5% boven norm	29			

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 & 2022.

Tevredenheid over lestijden

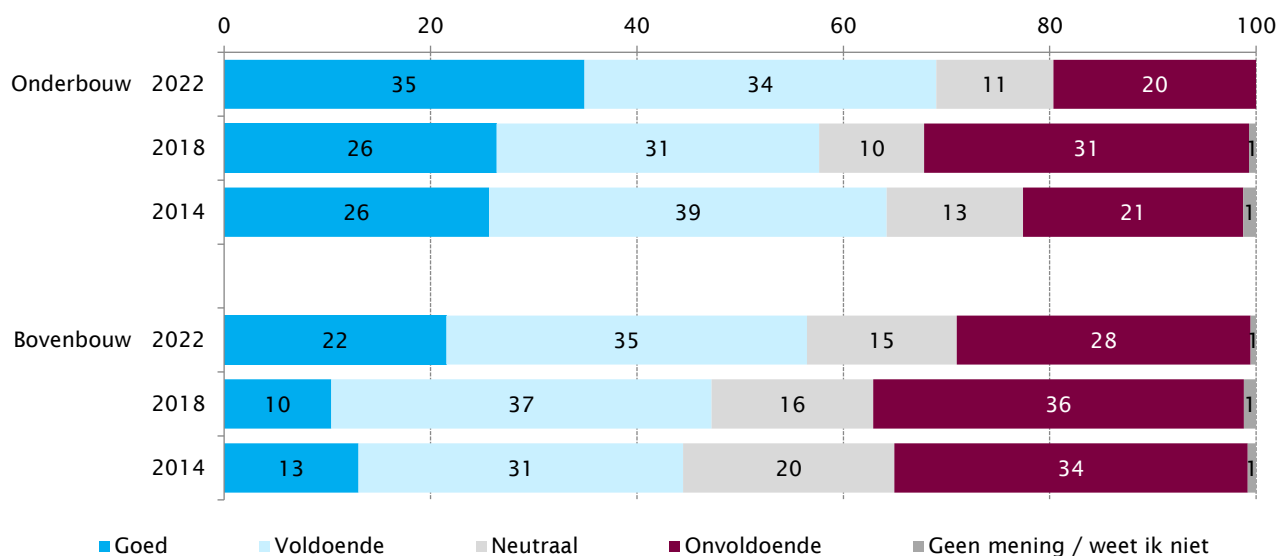
Ruim één derde van de docenten LO beoordeelt de lestijd in de onderbouw als ‘goed’ (35%) en een ongeveer even groot deel als ‘voldoende’ (34%, figuur 3.1). De beoordeling is ten opzichte van 2018 positiever geworden: een significant kleiner deel van de docenten LO geeft een onvoldoende en een significant groter deel geeft een ‘goed’.

Ook over de lestijd voor LO in de bovenbouw is een meerderheid van de docenten LO positief (57% goed/voldoende), al is dit iets minder dan in de onderbouw. Hier is een significante stijging zichtbaar ten opzichte van 2018 in het aandeel docenten LO dat een ‘goed’ geeft en een significante daling in het aandeel ‘onvoldoende’.

Docenten LO die de lestijden beoordelen als ‘onvoldoende’ hebben voor nagenoeg alle onderwijsniveaus en leerjaren significant minder lestijd ingeroosterd dan docenten LO die lestijden beoordelen als ‘voldoende’ of ‘goed’ (niet in figuur).

‘We zitten door een roosteraanpassing iets onder het minimaal aantal normuren van LO. We gaan ons als vaksectie hard maken om dit weer recht te zetten. Ik verwacht dat dit geen groot probleem gaat worden, aangezien de directie wel LO-minded is.’ (Docent LO)

Figuur 3.1 Beoordeling van de lestijd voor LO in de onderbouw en bovenbouw volgens docenten LO in 2022 (n=334), 2018 (n=360) en 2014 (n=435, in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 & 2022.

Op schoollocaties waar havo en vwo wordt aangeboden beoordelen de docenten LO de lestijd in de onderbouw vaker als ‘onvoldoende’ (respectievelijk 23% en 24%) dan op schoollocaties met vmbo (14-19%). Op het vmbo wordt significant vaker een ‘goed’ gegeven (36-42%) dan op de havo (31%) en het vwo (30%). In de bovenbouw zijn deze verschillen niet zichtbaar.

3.2 Formatie

In het schooljaar 2021/2022 bestaat een vaksectie LO gemiddeld uit zes docenten (tabel 3.3). De meeste vaksecties bestaan uit drie tot zeven docenten; de grootste vaksectie bestaat uit twintig docenten (niet in figuur). Een gemiddelde formatie is 4,2 fte (range 0,7-16 fte). Vaksecties met extra aanbod naast de reguliere lessen LO, zoals sportklassen, zijn groter in omvang en in fte.

De vaksectie LO is gemiddeld groter geworden ten opzichte van 2014 en 2018. De heeft groei voornamelijk op schoollocaties zonder extra lesaanbod plaatsgevonden (van 4,1 docent in 2018 naar 4,8 docent in 2022, niet in figuur). Een mogelijke verklaring voor de groei van de vaksectie LO is dat het gemiddelde aantal leerlingen op een schoollocatie in 2022 hoger is (917 leerlingen) dan in 2018 (808 leerlingen, niet in figuur). Hoewel de gemiddelde lestijden gelijk zijn, kan het aantal klassen toegenomen zijn.

Tabel 3.3 Samenstelling vaksectie LO in 2022 (n=332), 2018 (n=361) en 2014 (n=444), en uitgesplitst naar schoollocaties met en zonder extra lesaanbod LO volgens docenten LO

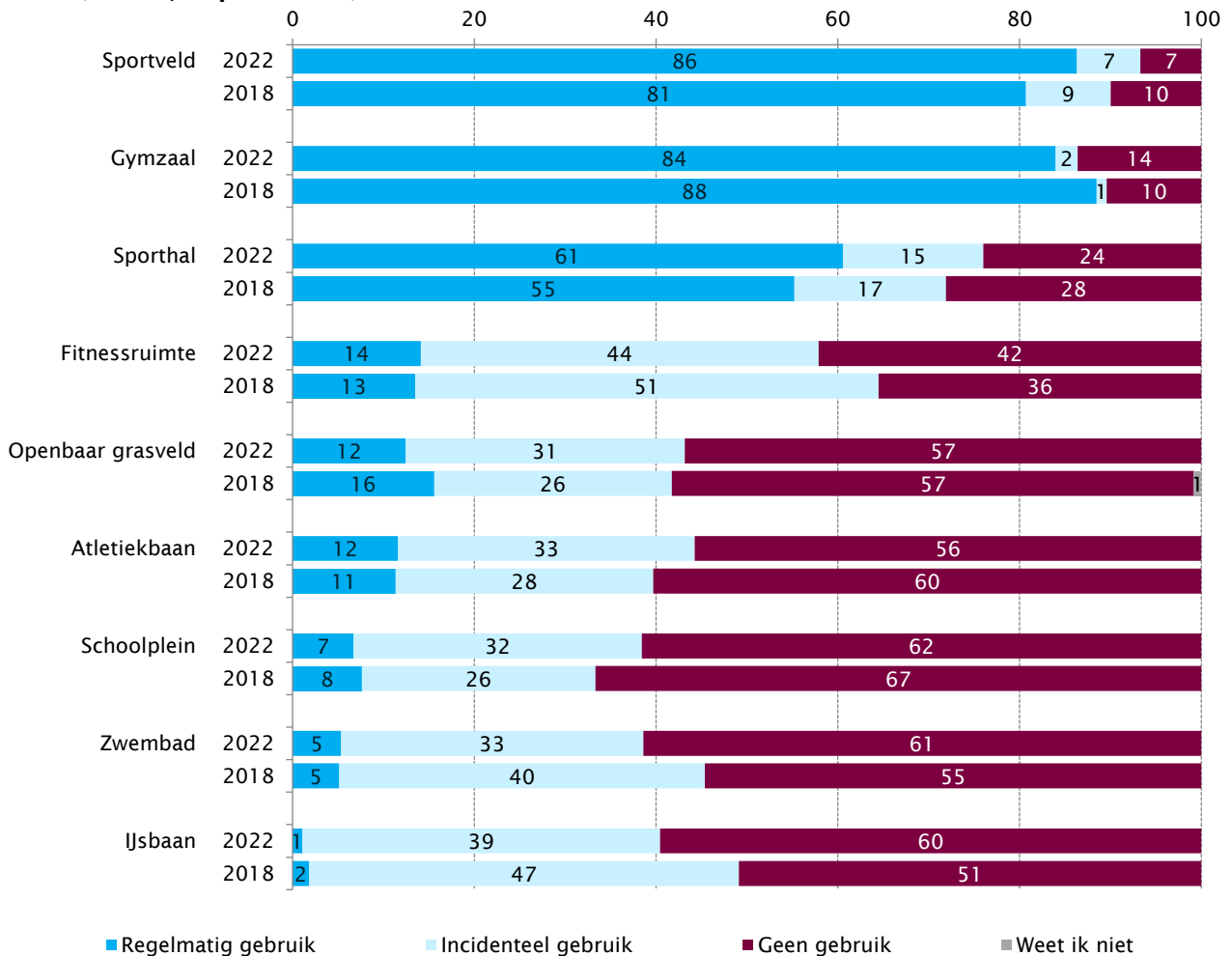
	Totaal			Extra lesaanbod 2022	
	2022	2018	2014	Ja	Nee
Gemiddeld aantal docenten LO	6,1	5,4	5,5	6,4	4,8
Gemiddelde formatie voor LO (fte)	4,2	3,7	3,8	4,5	3,1

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 & 2022.

3.3 Accommodatie

De meeste docenten LO geven aan dat op hun schoollocatie een sportveld (86%) en/of de gymzaal (84%) regelmatig wordt gebruikt voor de lessen LO (figuur 3.1). Ook gebruikt drie kwart van de scholen een sporthal regelmatig (61%) of incidenteel (15%). In vergelijking met 2018 is in het accommodatiegebruik weinig veranderd. Alleen het aandeel scholen dat incidenteel gebruikmaakt van een fitnessruimte, zwembad en/of ijsbaan is afgenomen, hoewel nog steeds een meerderheid (veelal incidenteel) van een fitnessruimte gebruikmaakt (58%).

Figuur 3.1 Accommodatiegebruik voor lessen LO volgens docenten in 2021/2022 (n=323) en 2018 (n=357, in procenten)

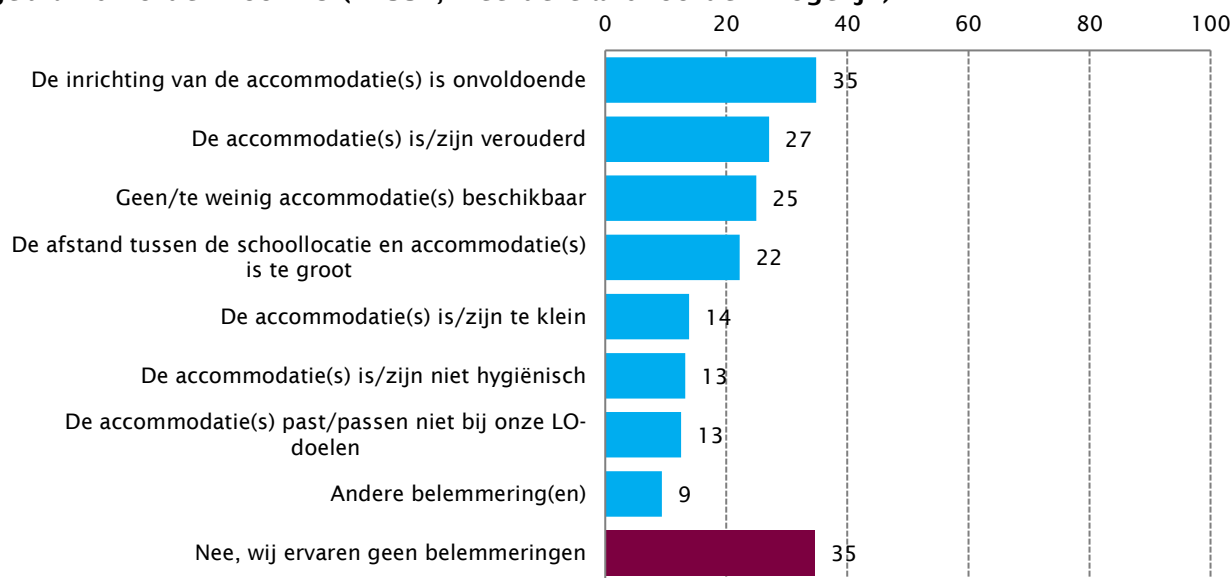
Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2018 & 2022.

- Havo (90%) en vwo (93%) maken vaker gebruik van een sportveld voor LO dan het vmbo (78-79%).
- Een sportveld wordt voor LO vaker regelmatig gebruikt op scholen met 500-1.000 leerlingen (90% of meer dan 1.000 leerlingen (95%) dan op kleine scholen met minder dan 500 leerlingen (67%).
- Van een atletiekbaan voor LO maken scholen met 500-1.000 leerlingen (40%) of meer dan 1.000 leerlingen (58%) vaker incidenteel/regelmatig gebruik dan scholen met minder dan 500 leerlingen (30%).
- Grote scholen (>1.000 leerlingen) maken vaker voor LO (incidenteel/regelmatig) gebruik van een fitnessruimte (71%) dan scholen met minder dan 500 leerlingen (46%) of 500-1.000 leerlingen (53%).

Een meerderheid van de docenten LO geeft aan minimaal één belemmering te ervaren die betrekking heeft op de accommodatie(s) die zij gebruiken voor LO (65%, figuur 3.2). De meeste belemmeringen hebben te maken met de inrichting van de accommodatie (35%), zoals onvoldoende luchtkwaliteit, slechte akoestiek, te weinig daglicht of een te gladde vloer. Een kwart van de docenten LO geeft aan dat de accommodatie verouderd is (27%) of dat er te weinig accommodatie beschikbaar is (25%).

‘We hebben voldoende faciliteiten en middelen, maar er is hier en daar wel sprake van veroudering. Dit heeft onze aandacht.’ (Docent LO)

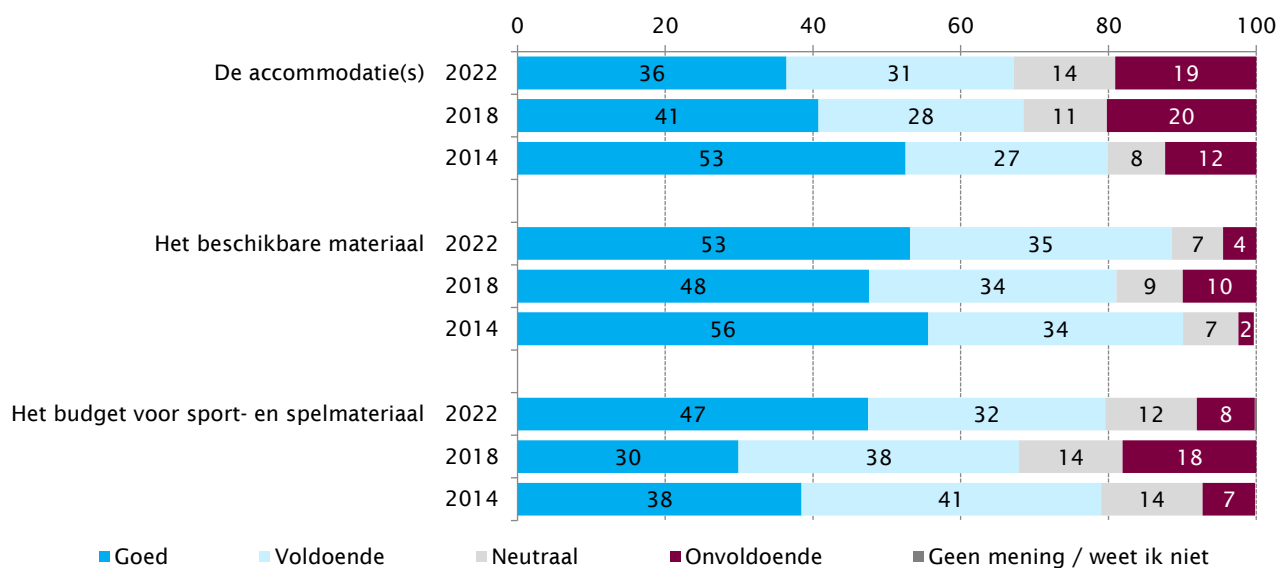
Figuur 3.2 Belemmering(en) die docenten LO ervaren met betrekking tot accommodatie(s) die gebruikt worden voor LO (n=334, meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

Twee derde van de docenten LO beoordeelt de voor LO gebruikte accommodatie(s) met een voldoende of goed (67%, figuur 3.3). De tevredenheid over de accommodatie was tussen 2014 en 2018 gedaald, maar is sinds 2018 gelijk gebleven. Het beschikbare materiaal voor LO en het budget voor de aanschaf van sport- en spelmateriaal worden over het algemeen met voldoende of goed beoordeeld en zijn weer op hetzelfde niveau als in 2014.

Figuur 3.3 Beoordeling van accommodatie(s), materiaal en budget voor LO volgens docenten LO in 2022 (n=334), 2018 (n=361) en 2014 (n=250, in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 & 2022.

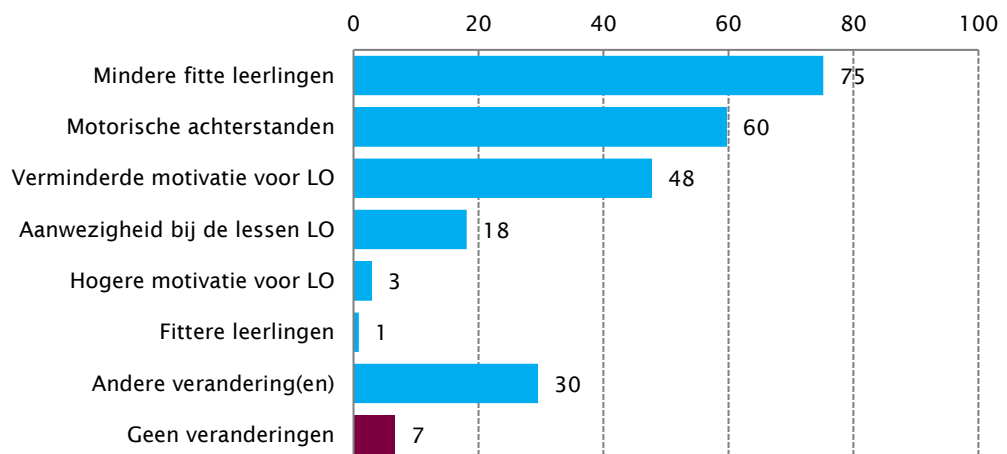
3.4 Lichamelijke opvoeding in coronatijd

Tussen maart 2020, toen de eerste coronamaatregelen werden ingevoerd, en nu hebben scholen in het voortgezet onderwijs meermaals geen LO kunnen aanbieden of in beperkte mate (zie hoofdstuk 2 voor overzicht). De meeste docenten LO geven aan dat zij alternatieven voor LO aanboden toen de school vanwege coronamaatregelen (gedeeltelijk) gesloten was (84%). Het gaat veelal om (online) challenges (bijvoorbeeld de Ommetje-app, sport- of beweegactiviteit opnemen met een app), online lessen, thuisopdrachten, buitenlessen, lessen in kleinere groepen (veelal buiten) en beweegprogramma's (fitnessprogramma, workouts).

Op de vraag of docenten LO veranderingen zagen bij leerlingen na de coronatijd ten opzichte van voor de coronatijd (positief of negatief), antwoordt drie kwart dat ze ervaren dat leerlingen minder fit zijn (75%, figuur 3.3). Ook ervaart een meerderheid dat leerlingen motorische achterstanden hebben opgelopen (60%). Drie op de tien docenten LO zien andere veranderingen (30%). Hun toelichtingen gaan veelal over verminderde sociale vaardigheden bij leerlingen in de groep, zoals niet kunnen samenwerken, geen rekening met elkaar houden en gebrek aan begrip voor elkaar. Ook komt een gebrek aan zelfstandigheid, doorzettingsvermogen en concentratievermogen bij leerlingen duidelijk naar voren.

'Een concreet voorbeeld is dat we zien dat leerlingen meer moeite hebben met het maken van groepjes. Voorheen [voor corona] deden ze dat makkelijker zelfstandig, nu is het een ding. Lijkt alsof ze het samenwerken wat verleerd zijn.' (Docent LO)

Figuur 3.3 Veranderingen (positief/negatief) die docenten LO ervaren bij leerlingen na de coronatijd ten opzichte van voor de coronatijd (n=332, meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

NPO-gelden

Het Nationaal Programma Onderwijs (NPO) is bedoeld om leerachterstanden door de sluiting van scholen tijdens de coronapandemie in te halen. In februari 2021 werd bekend dat voor de periode van 2021-2023 8,5 miljard euro beschikbaar kwam, waarvan 5,8 miljard euro voor primair en voortgezet onderwijs. Scholen kunnen kiezen uit een menukaart van kansrijke interventies voor sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling van leerlingen die het moeilijk hebben. Hieronder vallen ook sportieve activiteiten. Nagenoeg alle docenten LO geven aan dat hun schoollocatie NPO-gelden heeft ontvangen (95%). Daarvan heeft 46 procent deze ook voor LO/bewegen en sport ingezet.

‘We hebben vanuit de NPO-gelden een multicourtveldje mogen aanschaffen. Verder hebben we NPO ingezet voor extra sportieve activiteiten met leerlingen om de groepsbinding te versterken.’ (Docent LO)

4. Inhoud lessen lichamelijke opvoeding

In dit hoofdstuk worden de lessituatie en de inhoud van LO weergegeven. De onderwerpen die achtereenvolgens aan bod komen zijn:

- de leerdoelen LO (LO) volgens docenten LO (paragraaf 4.1);
- de invulling van de lessen LO (paragraaf 4.2);
- de inhoudelijke inbedding van LO (paragraaf 4.3);
- volgen en beoordelen (paragraaf 4.4);
- extra aandacht voor specifieke groepen (paragraaf 4.5);
- motivatie van leerlingen (paragraaf 4.6);
- het oordeel van docenten LO over de kwaliteit van (docenten) LO (paragraaf 4.7).

4.1 Leerdoelen

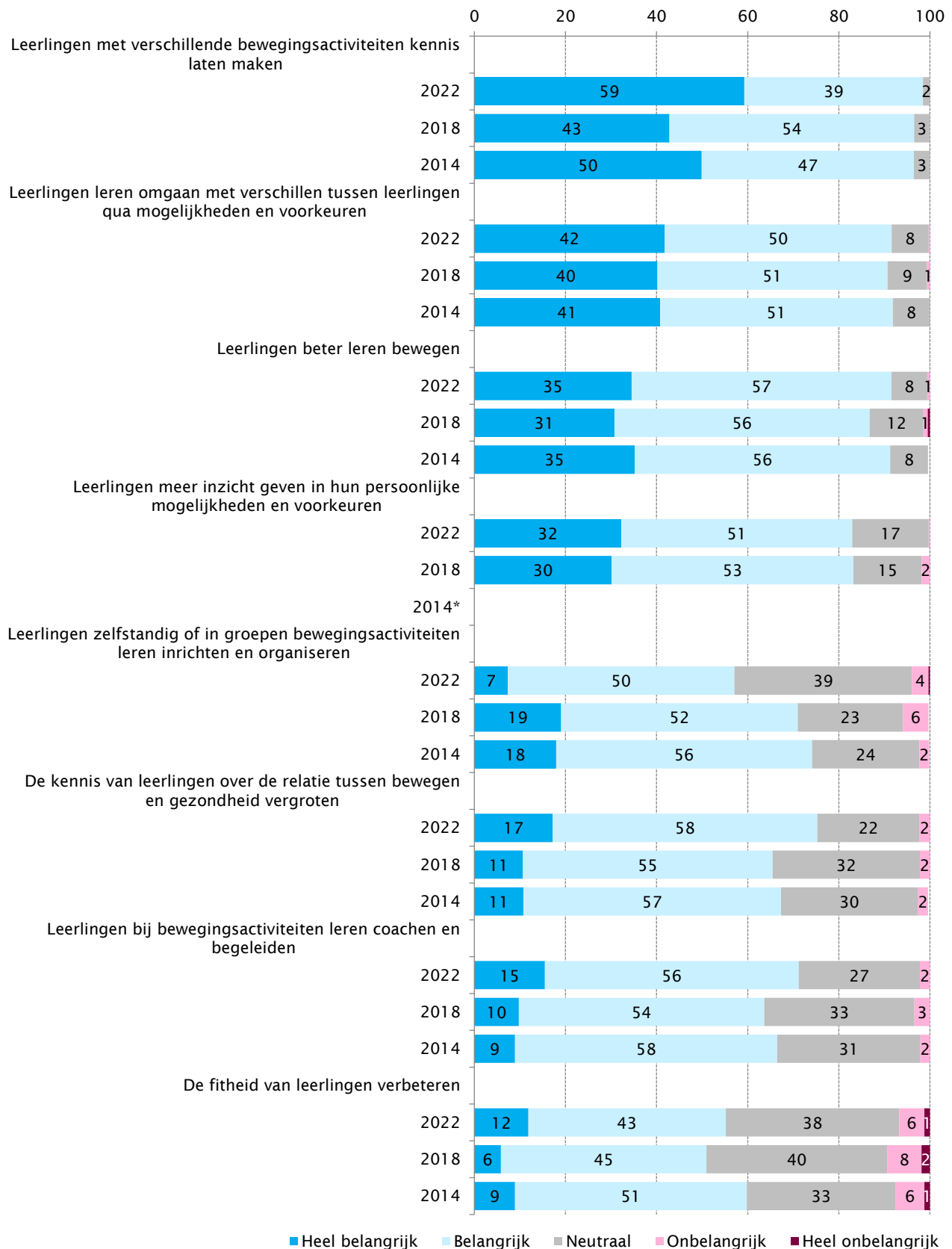
De leerdoelen voor LO zijn beschreven in hoofdstuk 2. De leerdoelen ‘leerlingen met veel verschillende bewegingsactiviteiten kennis laten maken’ en ‘leerlingen leren omgaan met verschillen tussen leerlingen qua mogelijkheden en voorkeuren’ vinden bijna alle docenten LO (heel) belangrijk (figuur 4.1). Dit was in 2014 en 2018 hetzelfde. Deze leerdoelen zijn afgeleid van de sleutels ‘bewegen beleven’ en ‘bewegen verbeteren’. Leerdoelen voor ‘bewegen regelen’ en ‘gezond bewegen’ vindt een minder groot deel van de docenten LO belangrijk, maar nog wel een meerderheid.

Over het algemeen zijn de verschillen tussen de resultaten van 2022 en 2018 en 2014 erg klein. Enkel het leerdoel ‘de kennis van leerlingen over de relatie tussen bewegen en gezondheid vergroten’ zijn docenten LO in 2022 belangrijker gaan vinden ten opzichte van 2018. Daarentegen zijn zij het leerdoel ‘leerlingen zelfstandig of in groepen leren om bewegingsactiviteiten in te richten en te organiseren’ minder belangrijk gaan vinden. In 2022 vindt 57 procent dit leerdoel (heel) belangrijk, terwijl dit in 2018 71 procent van de sectieleiders was.

- De fitheid van leerlingen verbeteren wordt op scholen met havo (52%) en/of vwo (50%) minder belangrijk gevonden dan op scholen met vmbo (59-64% (heel) belangrijk).
- Leerlingen beweegactiviteiten leren organiseren wordt op scholen met vwo (60%) belangrijker gevonden dan op scholen met vmbo (50-52% (heel) belangrijk).

Figuur 4.1 Belang van leerdoelen bij LO volgens docenten LO in 2022 (n=334), 2018 (n=361) en 2014 (n=402) (in procenten)

*In 2014 is deze stelling niet aan sectieleiders LO voorgelegd.

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 en 2022.

4.2 Invulling lessen

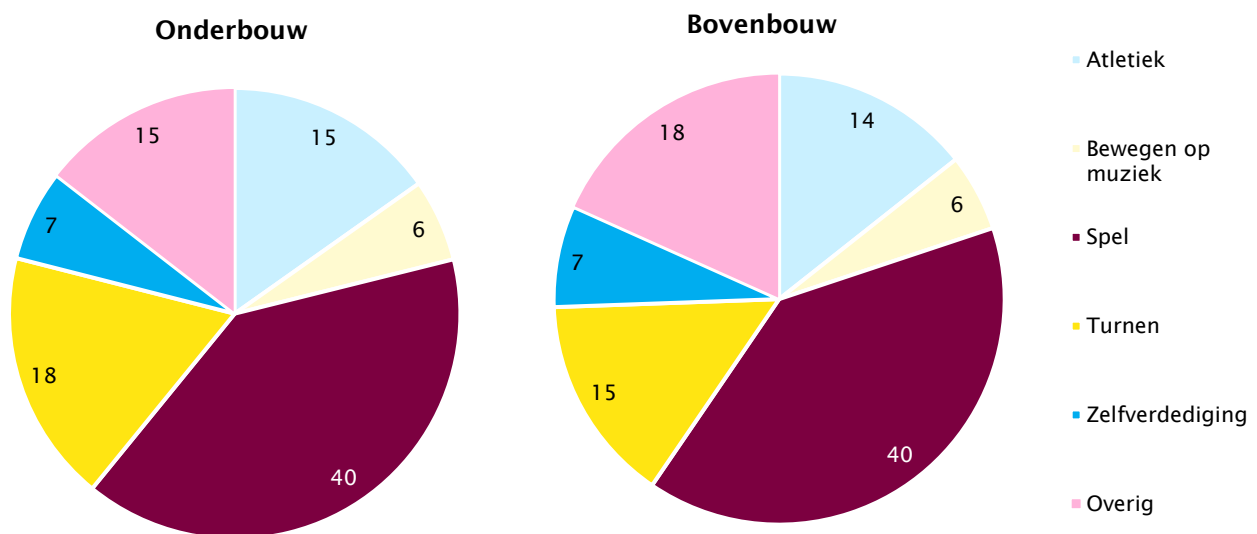
In 2022 is voor het eerst gevraagd naar de invulling van de lessen LO. Hierbij konden de docenten LO een verdeling maken tussen verschillende categorieën lesactiviteiten die binnen de reguliere lestijd plaats vinden. De indeling betreft de activiteit gebieden zoals die in het curriculum van de ALO-opleidingen in Nederland wordt aangeboden.

De meeste tijd binnen de lessen LO wordt volgens docenten LO besteed aan het onderdeel ‘spel’ (figuur 4.2). Dit geldt voor zowel de onderbouw als de bovenbouw (beide 40%). Daarna volgen in zowel de onderbouw als de bovenbouw de onderdelen turnen en atletiek.

De meeste onderdelen worden ongeveer in gelijke mate aangeboden in de onderbouw en de bovenbouw. Alleen het aanbod turnen neemt na de onderbouw (18%) iets af in de bovenbouw (15%), en dat in de categorie ‘overig’ neemt juist iets toe (van 15% naar 18%). Onder overig komt urban sports, fitheid en/of gezondheid terug. Onder urban sports verstaan we activiteiten die ontstaan zijn op straat of in het park. Voorbeelden zijn freerunning, BMX en skateboarden, maar ook straatvarianten van spelsporten, zoals 3x3-basketbal.

Er zijn nauwelijks tot geen verschillen te zien tussen de verschillende onderwijsniveaus.

Figuur 4.2 Percentage van de lestijd dat wordt besteed aan verschillende onderdelen binnen LO, onderbouw (links) en bovenbouw (rechts) volgens docenten LO (in procenten, n=334)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

- In de onderbouw wordt bewegen op muziek vaker aangeboden (10%) dan op het vmbo, de havo en het vwo (allemaal 6%). Dit geldt in de bovenbouw voor het vak zelfverdediging (10% in het voortgezet onderwijs, 7-8% op het vmbo, de havo en het vwo).

4.3 Inhoudelijke inbedding van lichamelijke opvoeding

Drie kwart van de docenten LO (77%, niet in figuur) geeft aan dat zij op hun schoollocatie een beschreven beleid hebben voor LO, bewegen en sport. 12 procent geeft aan geen beleid te hebben en 11 procent weet het niet. Het percentage scholen met beschreven beleid is ten opzichte van 2018 gestegen (toen 59%), met daarbij wel de kanttekening dat toen schoolleiders de vraag beantwoordden.

De meeste docenten LO geven als toelichting dat in hun beleid geschreven is over hun missie, visie en werkwijze. Binnen deze missie en visie wordt voornamelijk gesproken over: een leven lang bewegen, plezier in bewegen, op eigen niveau kunnen bewegen, en kennismaken met verschillende beweegactiviteiten:

‘Leerlingen enthousiasmeren voor een leven lang bewegen.’

‘De leerling leert zich, mede met het oog op buitenschoolse beoefening, te oriënteren op veel verschillende bewegingsactiviteiten uit de gebieden spel, turnen, atletiek, bewegen op muziek, zelfverdediging en actuele ontwikkeling in de bewegingscultuur en daarin de eigen mogelijkheden te verkennen.’

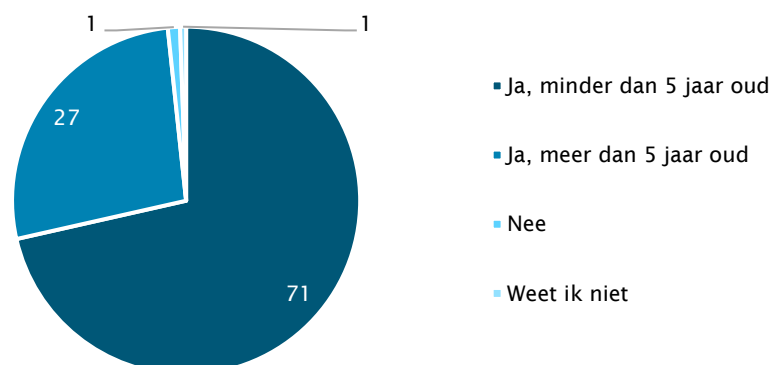
Daarnaast noemen docenten LO vaak het vakwerkplan met doelen en beoordeling in hun beleid voor LO, bewegen en sport:

‘Binnen het vakwerkplan staat omschreven hoe de doelen van de school vallen binnen de doelen van het vak LO en hoe we dat proberen te bereiken. Verder is LO voor iedereen een verplicht vak en moeten de leerlingen in principe altijd aanwezig zijn, ook in het geval van een blessure, zodat ook de niet-beweegdoelen bereikt kunnen worden.’

‘In het vakwerkplan staat de doorlopende leerlijn vanaf de brugklas tot aan de examenklas. Staan de keuzemogelijkheden welke activiteiten aangeboden kunnen worden en de verschillende beoordelingsformulieren.’

Bijna alle scholen in het voortgezet onderwijs maken in 2022 gebruik van een vakwerkplan voor LO (98%, figuur 4.3). 71 procent van de docenten LO geeft aan dat het vakwerkplan dat zij gebruiken up-to-date is en minder dan vijf jaar oud is. Ongeveer een kwart (27%) geeft aan een vakwerkplan te hebben dat ouder is dan vijf jaar.

Figuur 4.3 Gebruik en actualiteit van een vakwerkplan volgens docenten LO in 2022 (in procenten, n=334)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

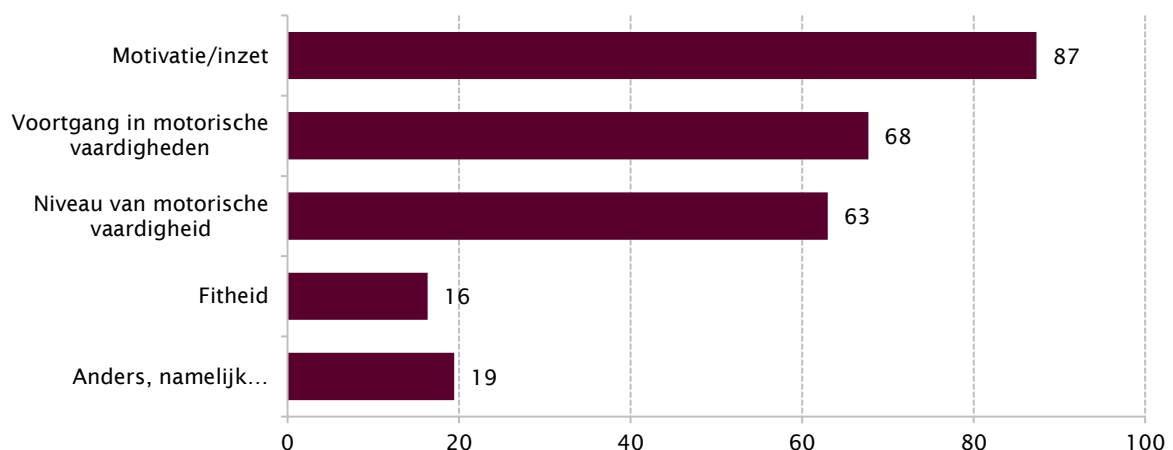
4.4 Volgen en beoordelen van leerlingen

83 procent van de docenten LO geeft aan geen leerlingvolgsysteem (LVS) of motorische test te gebruiken. 15 procent geeft aan de leerlingen op school te volgen met een LVS en/of motorische test (niet in figuur). Zij gebruiken voornamelijk Magister, SOMtoday of de Sportfolio-app.

94 procent van de docenten LO zegt de leerlingen te beoordelen voor LO (niet in figuur). Zij beoordelen voornamelijk op de motivatie/inzet van leerlingen (87%, figuur 4.4) en daarna pas op de voortgang in (68%) en het niveau van (63%) motorische vaardigheden. Bij een op de zes docenten LO telt fitheid mee. Andere aspecten waarop leerlingen volgens docenten LO beoordeeld worden zijn aanwezigheid en sociale omgang/samenwerken.

‘Dat [wijze van beoordelen] goed op poten te zetten is iets waar we al heel lang mee bezig zijn. Wij zijn eigenlijk zelf voorstanders van helemaal niet beoordelen met een cijfer, maar voor je diploma moet je minimaal een voldoende staan. Maar wat is voldoende? Wij vinden het belangrijk dat de leerling vooruit gaat en plezier heeft. Het kunstje is minder belangrijk.’ (Docent LO)

Figuur 4.4 Aspecten waar leerlingen op worden beoordeeld voor LO volgens docenten LO (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk, n=315)

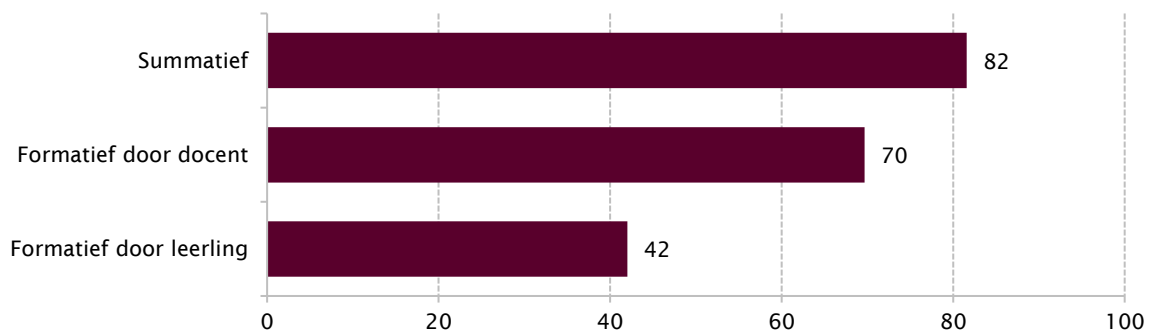

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

De manier van beoordelen is voornamelijk door de docent, meestal summatief (82%), maar veelal ook formatief (70%, figuur 4.5). Bij summatief beoordelen kijkt de docent in hoeverre een leerling voldoet aan de norm(en) en/of leerdoelen. Meestal is de beoordeling in de vorm van een rapportcijfer of woordbeoordeling. Bij formatief beoordelen ligt de nadruk op de voortgang en/of ontwikkeling die de leerling doormaakt. Veelal geeft de docent hierbij feedback op deze voortgang, maar dit kan de leerling ook zelf doen over zijn/haar eigen ontwikkeling. Dit laatste gebeurt volgens 42 procent van de docenten LO. Diverse LO docenten geven aan dat ze de beoordeling voor het vak in de toekomst anders zouden willen zien. Dit is te lezen in hoofdstuk 6.

‘We hebben met behulp van Onenote een eigen sportfolio-achtige omgeving gemaakt. Dit gebruiken we als een online schriftje waar docent en leerling in kunnen. Hier laten we leerlingen reflecteren op hun eigen (beweeg)gedrag in de les. Dit is nog niet af, maar is wel een richting die we verder willen uitwerken.’ (Docent LO)

Figuur 4.5 Manier van beoordelen volgens docenten LO (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk, n=312)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

4.5 Extra aandacht voor specifieke groepen

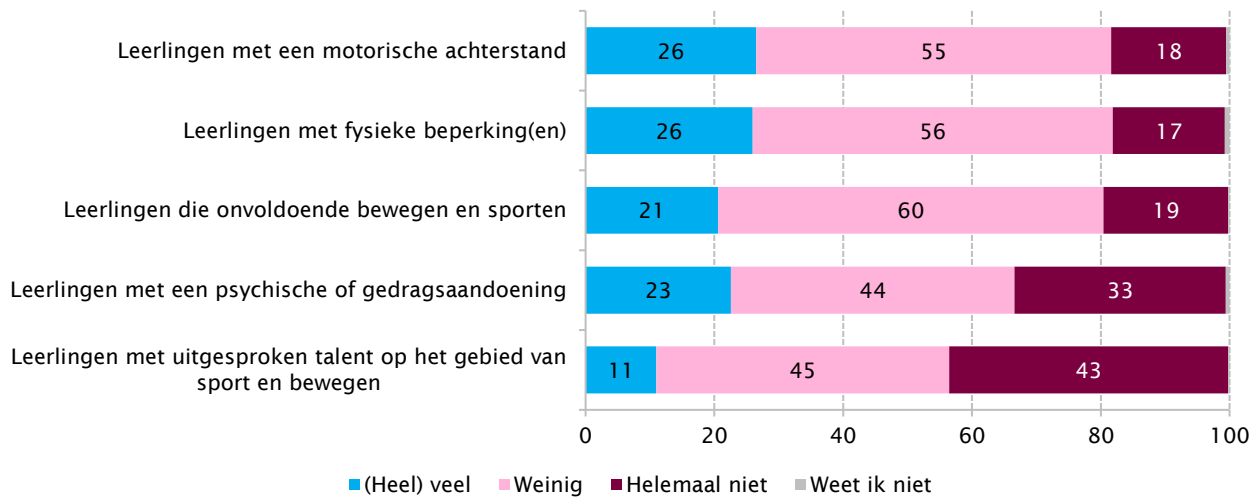
Aan docenten LO is gevraagd naar de mate waarin zij aandacht geven aan leerlingen met uitgesproken talenten of met fysieke of psychische beperkingen. In het schooljaar 2021/2022 geven docenten LO aan meer aandacht te hebben voor leerlingen met fysieke beperkingen en motorische achterstanden dan voor leerlingen met talent op het gebied van sport en bewegen (figuur 4.6). Hierbinnen besteden ze weer meer aandacht aan de leerlingen met fysieke/motorische beperkingen en achterstanden (17-19% geen aandacht) dan aan leerlingen met psychische of gedragsaandoeningen (33% geen aandacht).

Een op de tien scholen (11%) geeft (heel) veel aandacht aan leerlingen met uitgesproken talent op het gebied van sport en bewegen. Dit is significant minder dan in 2018: toen was dit ruim een kwart (28%). De aandacht voor leerlingen met fysieke beperking(en) is ten opzichte van 2018 juist gestegen: van 60 procent met enige/(heel) veel aandacht in 2018 naar 83 procent in 2022.

Ook zijn docenten LO gevraagd toe te lichten op welke manier zij extra aandacht geven aan deze specifieke groepen (niet in figuur). Leerlingen met een motorische achterstand of fysieke beperking(en) worden voornamelijk geholpen door te differentiëren tijdens de lessen LO of met een aangepast programma, of door extra sport- en beweegaanbod na schooltijd (bijvoorbeeld in de vorm van Motorisch Remedial Teaching (MRT)). Leerlingen met een psychische of gedragsaandoening krijgen vaak persoonlijke begeleiding (vanuit bijvoorbeeld een zorgteam) en waar nodig wordt het lesprogramma voor deze leerlingen aangepast.

Voor leerlingen met een uitgesproken talent op het gebied van bewegen en sport worden extra sport- en beweegmomenten georganiseerd (bijvoorbeeld in een sportklas). Leerlingen die aan topsport doen krijgen vaak een specifiek/aangepast rooster met de juiste begeleiding, vooral op topsportscholen of topsportvriendelijke scholen. Voor leerlingen die onvoldoende bewegen en sporten worden vaak extra sport- en beweegmomenten georganiseerd. Soms worden gesprekken gevoerd met deze leerlingen en/of hun ouders.

Figuur 4.6 Mate van aandacht voor specifieke doelgroepen op het gebied van sport en bewegen volgens docenten LO in 2022 (in procenten, n=334)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

4.6 Motivatie leerlingen

De motivatie van leerlingen wordt door 42 procent van de docenten LO inzichtelijk gemaakt (niet in figuur). Dit doen zij voornamelijk door zelfevaluaties door de leerlingen, door hier gesprekken met leerlingen over te voeren of door motivatie op het rapport te laten meetellen. Ongeveer de helft van de docenten LO maakt de motivatie van leerlingen niet inzichtelijk.

Drie kwart van de docenten LO ervaart motivatieproblemen voor LO bij een klein deel van de leerlingen en 12 procent bij een groot deel van de leerlingen. 13 procent ervaart geen motivatieproblemen bij leerlingen. In verband met een andere vraagstelling is een vergelijking met 2018 niet betrouwbaar.

Docenten LO die motivatieproblemen ervaren, zien die vaker bij leerlingen in de bovenbouw (50%) dan in de onderbouw (12%) en vaker bij meisjes (42%) dan bij jongens (16%, tabel 4.1). In de vorige meting (2018) gaven sectieleiders LO vaker aan motivatieproblemen te zien op de vmbo-niveaus dan bij leerlingen op de havo of het vwo. In 2022 is het verschil met de havo verdwenen en zijn op het vwo minder ervaren motivatieproblemen (13%) dan op de andere niveaus (21-31%).

‘Bij ons in klas 1 willen alle leerlingen graag bewegen. Jongens als meiden. Vooral de sportklassen gaan er voor. Maar in klas 4 is dat anders. Daar moet je sommige jongens en meiden anders benaderen. Wij vinden het dan ook prima dat die een keer niet de volle 100% geven. Soms ben ik als docent dan meer een gesprekspartner, sta ik tijdens het stoepanden gewoon te kletsen met een leerling en heb je het over de dingen die hen bezighoudt. Zeker tijdens corona was dit het geval.’ (Docent LO)

Tabel 4.1 Motivatieproblemen bij leerlingen volgens docenten LO naar schoolniveau en achtergrondkenmerken (meerdere antwoorden mogelijk, in procenten, n=290)

Schoolniveau		
Vmbo basis- en kaderberoepsgerichte leerweg		21
Vmbo gemengde- en theoretische leerweg		31
Havo		25
Vwo		13
Leerjaar		
Onderbouw		12
Bovenbouw		50
Geslacht		
Jongens		16
Meisjes		42

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

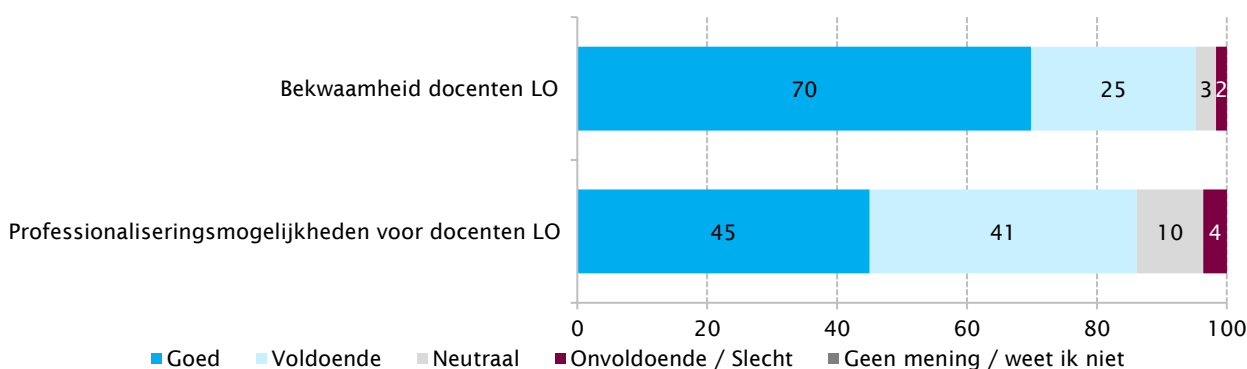
4.7 Oordeel over kwaliteit (docenten) lichamelijke opvoeding

Bekwaamheid docenten LO en professionaliseringsmogelijkheden

70 procent van de docenten LO beoordeelt de bekwaamheid van de docenten LO als goed (figuur 4.7). Bijna alle overige docenten geven een voldoende als beoordeling. Slechts 2 procent van de docenten LO beoordeelt de docenten LO als onvoldoende/slecht. In de monitor van 2018 en 2014 is deze vraag enkel aan schoolleiders gesteld, waardoor geen vergelijking gemaakt kan worden met voorgaande metingen.

Over de professionaliseringsmogelijkheden, zoals een bijscholingscursus voor docenten LO, zijn docenten LO minder positief. 45 procent beoordeelt deze als goed en 14 procent als neutraal, onvoldoende of slecht.

Figuur 4.7 Beoordeling docenten LO van de bekwaamheid van de docenten LO en hun professionaliseringsmogelijkheden in 2022 (n=334, in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

Rapportcijfer voor de kwaliteit van LO

De totale kwaliteit van het vak LO wordt door docenten LO met het gemiddelde rapportcijfer (van 1 tot en met 10) 7,4 beoordeeld (range van 5 tot en met 10, n=334; niet in figuur). Dit is vergelijkbaar met de beoordelingen van docenten LO in 2014 (7,6) en 2018 (7,6).

5. Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport

Veel scholen bieden de leerlingen naast de reguliere lessen LO aanvullend lesaanbod op het gebied van sport en bewegen aan, zoals sportklassen. Dit aanvullende aanbod is al gedeeltelijk beschreven in hoofdstuk 2, maar staat in dit hoofdstuk centraal. Naast de hoeveelheid aanvullend lesaanbod voor LO wordt in kaart gebracht wat motieven zijn voor scholen om dit aan te bieden. Ook wordt beschreven welke andere sport- en beweegactiviteiten worden aangeboden onder en buiten schooltijd, zoals pauzesport of naschools aanbod. Tot slot worden de verschillende samenwerkingen benoemd in het kader van beweeg- en sportactiviteiten.

5.1 Schoolsportaanbod in het voortgezet onderwijs

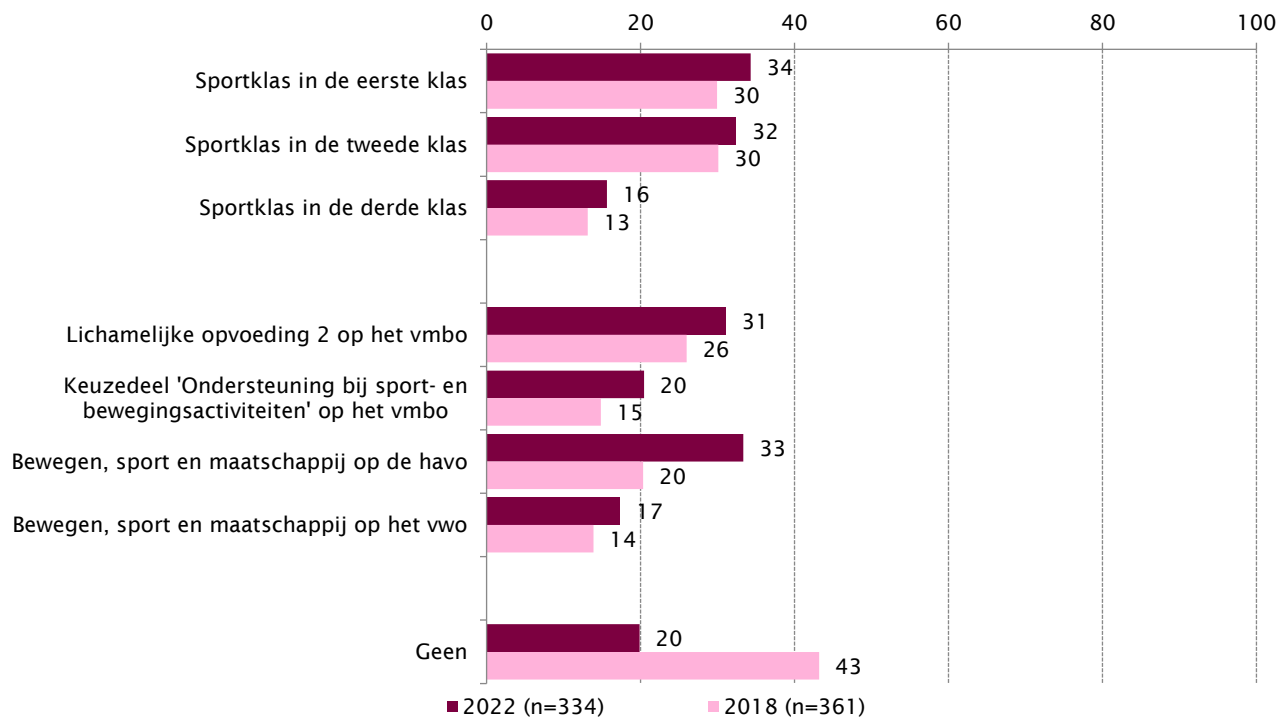
Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding

80 procent van de schoollocaties biedt aanvullend lesaanbod op het gebied van sport en bewegen (figuur 5.1). Dat is aanzienlijk meer dan in 2018 (57%) en 2014 (53%).

In de eerste (34%) en tweede klas (32%) wordt op een derde van de scholen een sportklas aangeboden, wat aanzienlijk afneemt in de derde klas (16%, figuur 5.1). De grootste stijging is te zien bij het aanbieden van Bewegen, sport en maatschappij (BSM) op de havo: van 20 procent van de schoollocaties in 2018 naar 33 procent in 2022. BSM wordt op de havo vaker aangeboden (33%) dan op het vwo (17%). Deze resultaten zijn in lijn met de gegevens over het aantal scholen en leerlingen dat LO2 of BSM volgt (zie hoofdstuk 2).

Scholen die geen aanvullend lesaanbod voor LO hebben, hebben gemiddeld wel meer lestijd voor de 'reguliere lessen LO' ingeroosterd.

Figuur 5.1 Schoollocaties met een aanvullend lesaanbod voor LO in het schooljaar 2021/2022 volgens docenten LO (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk, n=334)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2018 & 2022.

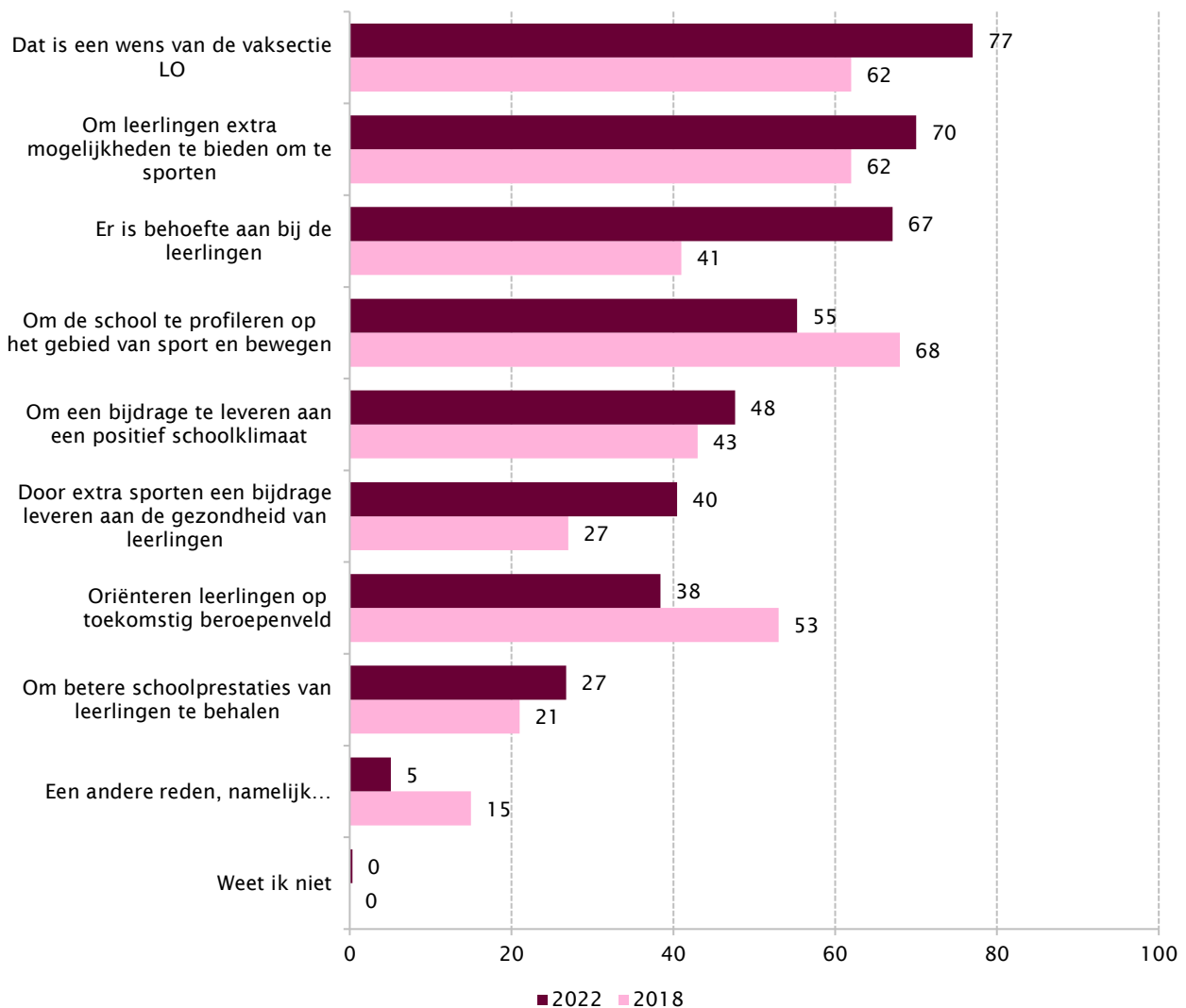
- Volgens docenten LO wordt op scholen met vwo (atheneum/gymnasium) significant vaker geen extra lesaanbod aangeboden voor leerlingen op de schoollocatie (25%) dan op scholen met vmbo (12-16%) en havo (19%).

Motieven voor aanvullend lesaanbod

De belangrijkste motieven volgens docenten LO om aanvullend lesaanbod aan leerlingen aan te bieden zijn: omdat de vaksectie LO dit wenst (77%), om leerlingen extra mogelijkheden te bieden om te sporten (70%) en omdat er behoefte aan is bij de leerlingen (67%) (figuur 5.2). Docenten LO geven in 2022 significant vaker aan dat leerlingen behoefte hebben aan extra lesaanbod (67%) dan in 2018 (41%).

Het profileren van de school op het gebied van sport en bewegen en leerlingen zich laten oriënteren op het toekomstig beroepenveld vonden docenten LO in 2022 minder belangrijk (respectievelijk 53% en 68%) dan in 2018 (respectievelijk 68% en 53%).

Figuur 5.2 Motieven van docenten LO voor het aanbieden van aanvullend lesaanbod in 2022 (n=268) en 2018 (n=209, in procenten, meerdere antwoorden mogelijk)

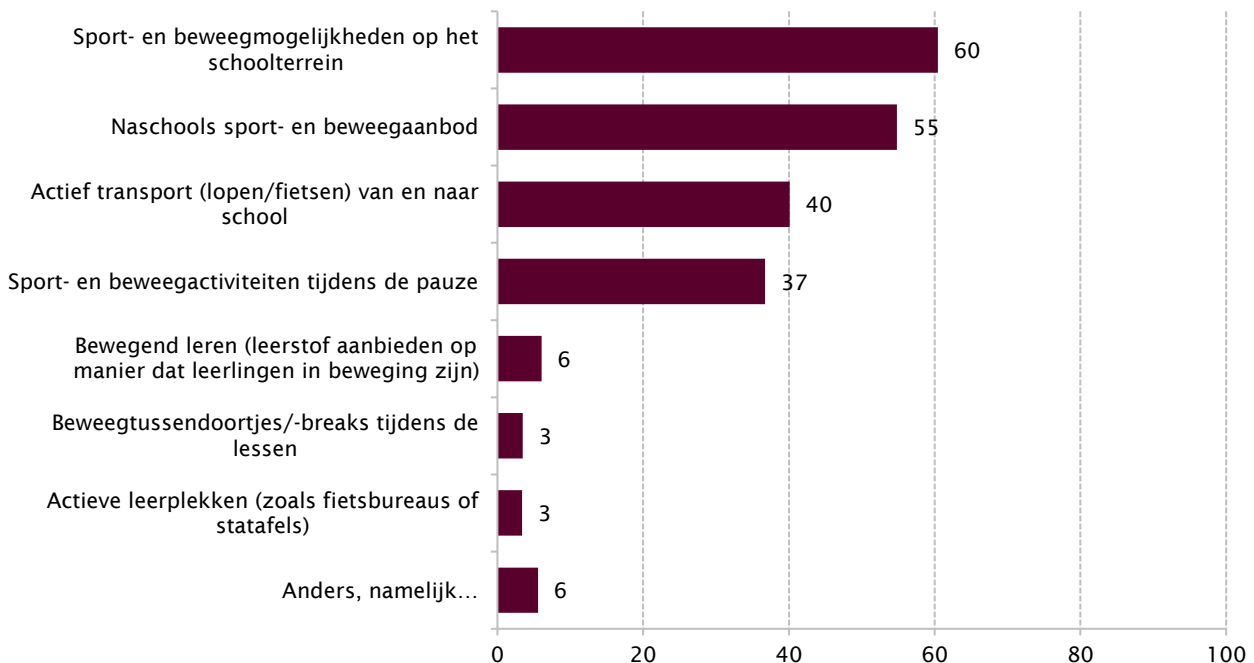
Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2018 & 2022.

- Het motief ‘dat is een wens van de vaksectie LO’ benoemen docenten LO op de havo en het vwo (82% en 84%) vaker dan op het vmbo (67%-75%). Dit geldt ook voor het motief ‘om de school te profileren op het gebied van sport en bewegen’ (havo en vwo: 60% en 61%; vmbo: 43%-55%)

5.2 Aanbod buiten lessen lichamelijke opvoeding

Volgens twee derde van de docenten LO worden leerlingen gestimuleerd om gedurende een schooldag te bewegen (68%, niet in figuur). Leerlingen worden voornamelijk gestimuleerd door sport- en beweegmogelijkheden op het schoolterrein (60%) en naschools sport- en beweegaanbod (55%, figuur 5.3). Daarnaast noemen de docenten LO actief transport van en naar school (40%) en sport- en beweegactiviteiten tijdens de pauze (37%). Opvallend is dat de beweegactiviteiten die in het klaslokaal plaatsvinden, zoals bewegend leren en beweegtussendoortjes, (nog) nauwelijks worden toegepast.

Figuur 5.3 Manieren om leerlingen buiten de lessen LO te stimuleren om gedurende een schooldag te bewegen (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk, n=227)

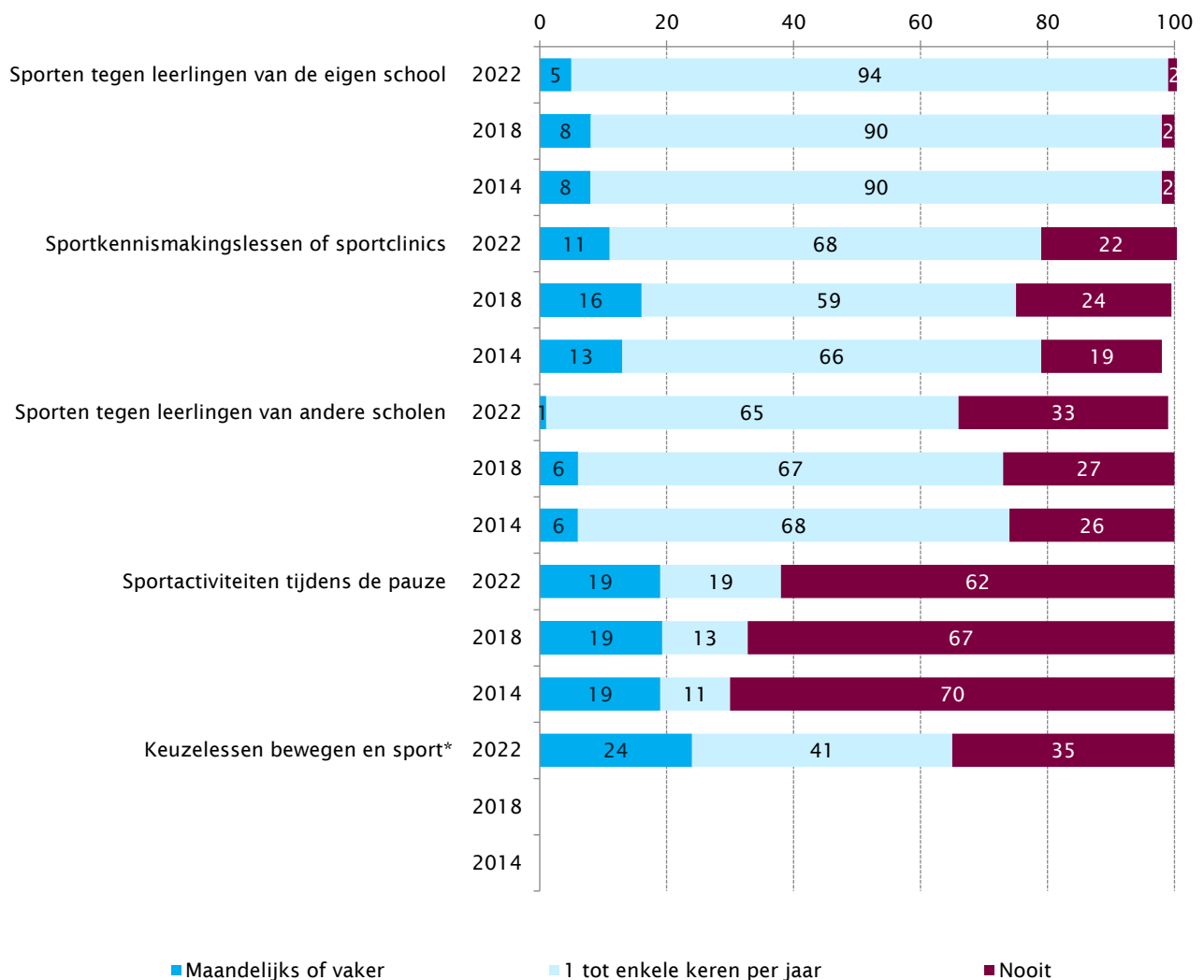
Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

Sport- en beweegactiviteiten onder schooltijd

Volgens docenten LO organiseren scholen onder schooltijd voornamelijk sportdagen of sporttoernooien voor leerlingen van de eigen school (99% minimaal jaarlijks) en sportkennismakingslessen/-clinics (79% minimaal jaarlijks; figuur 5.4). Daarnaast organiseert twee derde van de scholen minimaal jaarlijks sportdagen of sporttoernooien met leerlingen van andere scholen (66%) en keuzelessen bewegen en sport (65%). Sportdagen of sporttoernooien met leerlingen van andere scholen worden in 2022 minder vaak georganiseerd dan in 2018 en 2014. De sport- en beweegactiviteit die het meest frequent wordt aangeboden zijn de keuzelessen bewegen en sport: ongeveer een kwart van de docenten LO geeft aan die minimaal maandelijks aan te bieden.

Het aandeel docenten LO dat aangeeft minimaal jaarlijks sportactiviteiten tijdens de pauze te organiseren neemt sinds 2014 toe (2014: 30; 2018: 32%; 2022: 38%). Pauzesport werd in 2022 significant vaker aangeboden dan in 2014 en 2018.

Figuur 5.4 Frequentie sport- en bewegactiviteiten onder schooltijd volgens docenten LO in 2022 (n=334), 2018 (n=361) en 2014 (n=445; in procenten)

*In 2014 en 2018 is deze stelling niet aan sectieleiders/docenten LO voorgelegd.

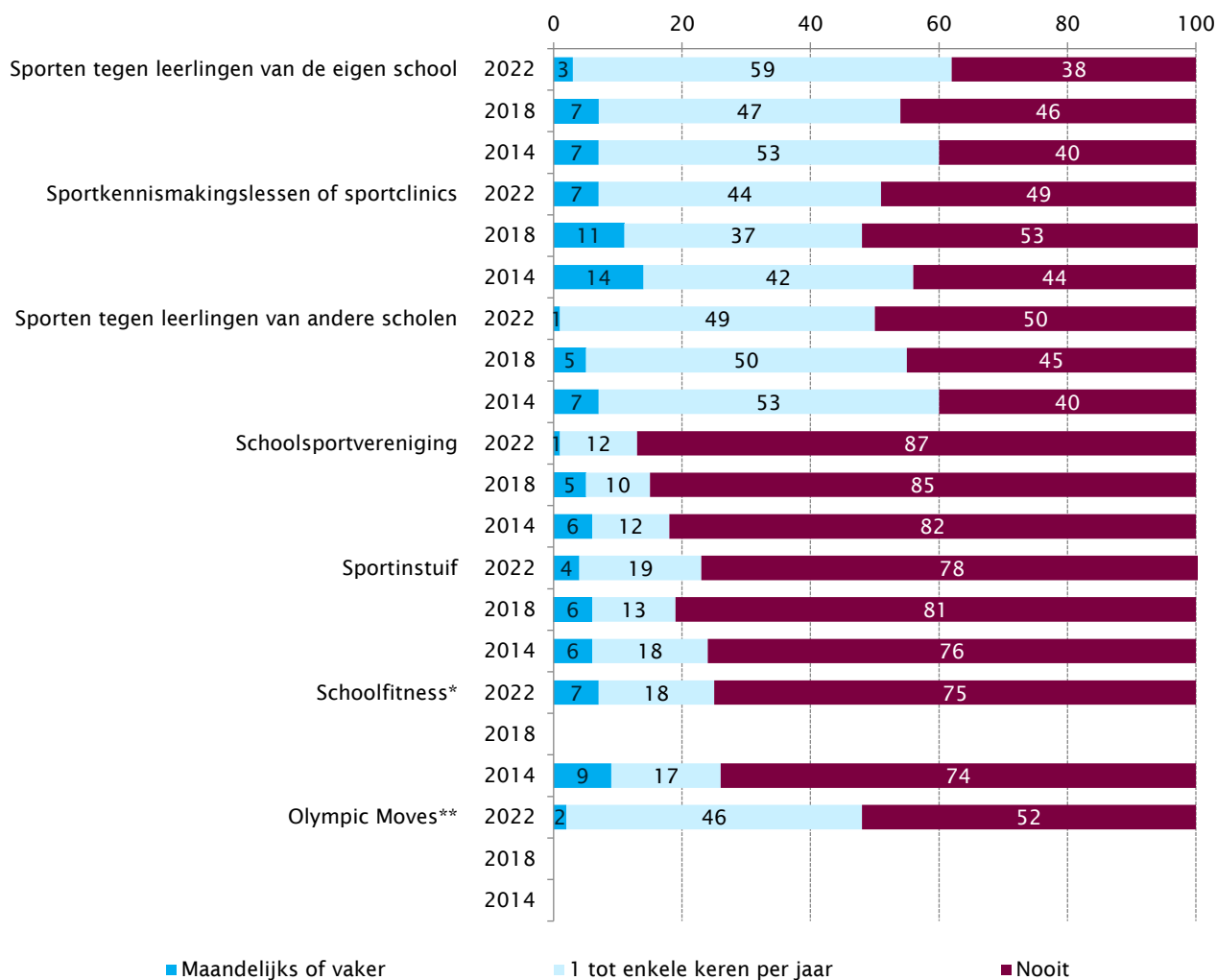
Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 & 2022.

Sport en bewegactiviteiten buiten schooltijd

Sport- en bewegactiviteiten buiten schooltijd bieden docenten LO aan geven minder aan dan sport- en bewegactiviteiten onder schooltijd (figuur 5.5). Sporten tegen leerlingen van de eigen school wordt buiten schooltijd het meest frequent aangeboden (62% minimaal jaarlijks), gevolgd door sportkennismakingslessen (51% minimaal jaarlijks) en sporten tegen leerlingen van andere scholen (50% minimaal jaarlijks). Bijna de helft van de scholen (48%) neemt deel aan Olympic Moves.

De overige sport- en bewegactiviteiten (schoolsportvereniging, sportinstuif en schoolfitness) worden aanzienlijk minder aangeboden. De frequentie is ongeveer gelijk gebleven met voorgaande jaren.

Figuur 5.5 Frequentie sport- en beweegactiviteiten buiten schooltijd volgens docenten LO in schooljaar 2021/2022 (n=334), 2018 (n=361) en 2014 (n=445; in procenten)

*In 2018 is deze stelling niet aan docenten LO voorgelegd.

**In 2014 en 2018 is deze stelling niet aan docenten LO voorgelegd.

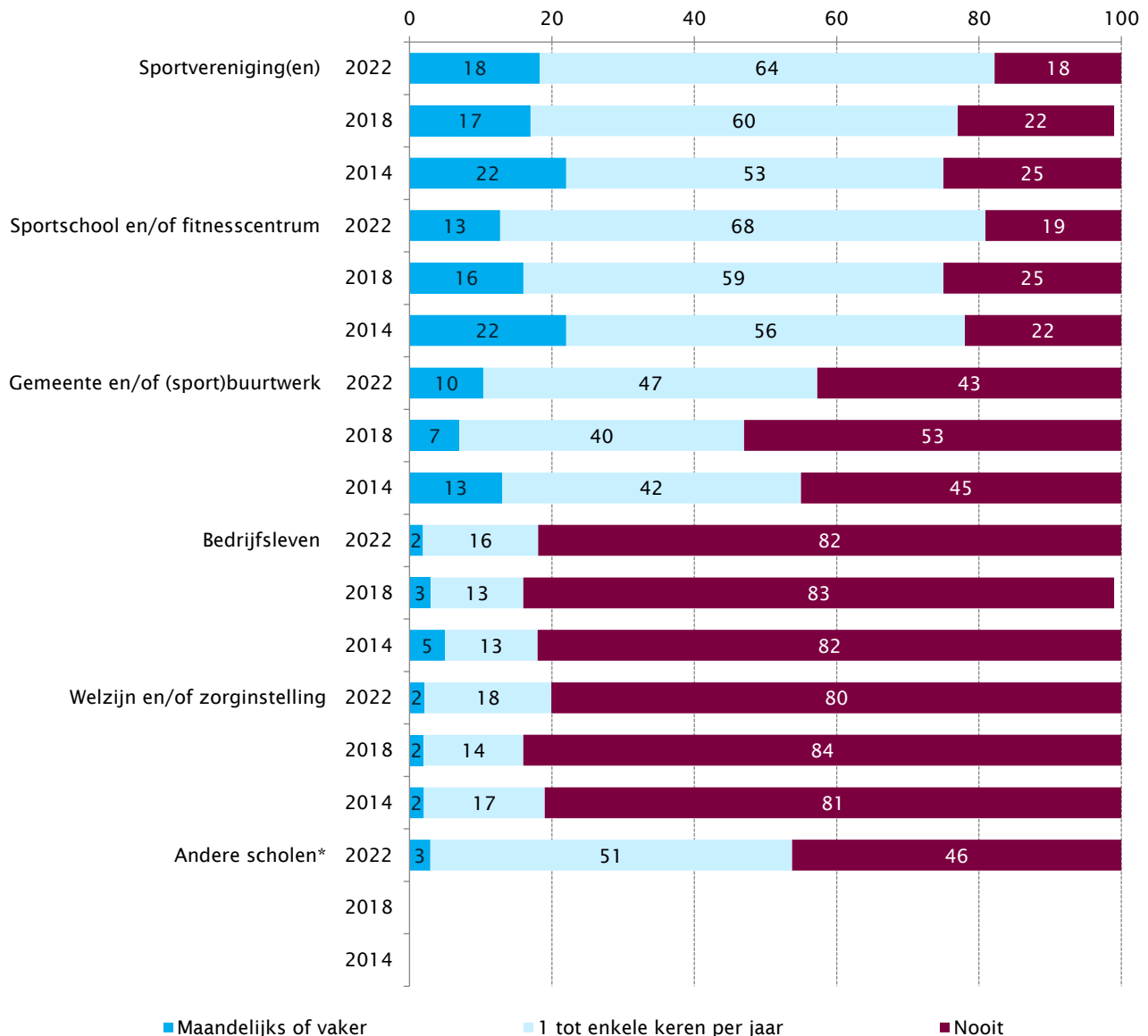
Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 & 2022.

5.3 Samenwerkingen

Samenwerking met organisaties

Veel scholen werken in het kader van beweeg- en sportactiviteiten ten minste één keer per jaar samen met een sportvereniging (82%) en/of sportschool/fitnesscentrum (81%; figuur 5.6). Meer dan de helft van de scholen werkt met de gemeente en/of (sport)buurtwerk samen (57%). Met het bedrijfsleven en welzijns-/zorginstellingen werken scholen weinig samen (respectievelijk 18% en 20%). In vergelijking met 2018 en 2014 zijn geen significante verschillen zichtbaar.

Figuur 5.6 Samenwerking met andere organisaties in het kader van beweeg- en sportactiviteiten binnen en/of buitentijd volgens docenten LO in 2022 (n=334), 2018 (n=361) en 2014 (n=432; in procenten)

*In 2014 en 2018 is deze stelling niet aan docenten LO voorgelegd.

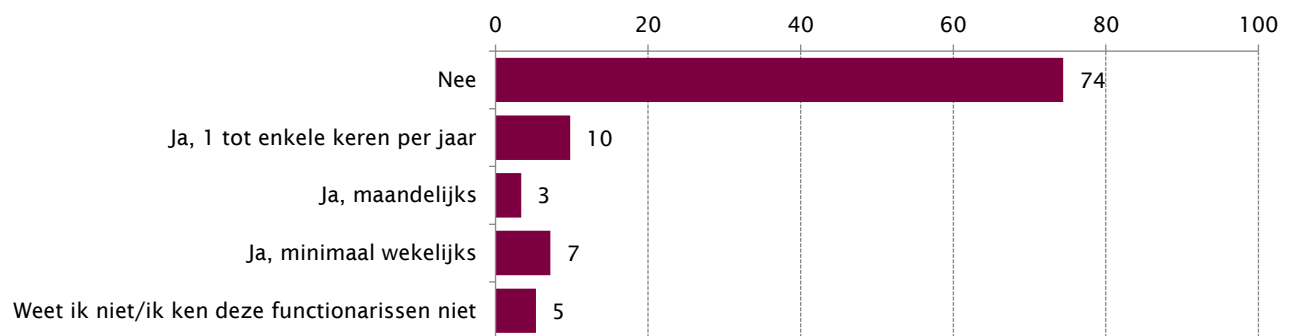
Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 & 2022.

Buurtsportcoaches

Op 20 procent van de scholen zijn één of meerdere buurtsportcoaches of combinatiefunctionarissen actief: bij 10 procent één tot enkele keren per jaar, bij 3 procent maandelijks en bij 7 procent wekelijks (figuur 5.7). Dit is minder dan in 2018 (37%⁸, niet in figuur).

⁸ Het percentage van 2018 is herberekend, omdat de routing in 2022 is aangepast. In 2018 is de vraag hoe vaak buurtsportcoaches actief zijn alleen gesteld aan respondenten die wisten wat een buurtsportcoach was, in 2022 aan alle respondenten. 37 procent is het deel van de respondenten dat in 2018 een buurtsportcoach inzette van de gehele steekproef (n=361).

Figuur 5.7 Frequentie waarmee een buurtsportcoach of combinatiefunctionaris wordt ingezet op scholen in het voortgezet onderwijs volgens docenten LO (n=334, in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

- Op scholen met havo (76% niet actief) en vwo (78% niet actief) is significant minder vaak een buurtsportcoach actief is dan op het vmbo (63-71% niet actief).

De taken die buurtsportcoaches op de scholen hebben, variëren per buurtsportcoach, en per school (figuur 5.8). Buurtsportcoaches worden op scholen in het voortgezet onderwijs voornamelijk ingezet om sport- en beweegactiviteiten te organiseren en begeleiden. Een andere taak is adviseren over sportmogelijkheden en/of gezondheidsbevorderende activiteiten in de gemeente (33%).

Figuur 5.8 Taken van de buurtsportcoaches die op scholen actief zijn (in procenten, n=69, meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

Volgens bijna de helft van de docenten LO heeft de buurtsportcoach op hun schoollocatie ervoor gezorgd dat de samenwerking met andere organisaties is uitgebreid (45%, figuur 5.9). Daarnaast geven zij aan dat het aantal beweeg- en sportactiviteiten op en rond school is uitgebreid door de inzet van buurtsportcoaches (36%) en dat dit beweegaanbod in kwaliteit is verbeterd (31%). Buurtsportcoaches leveren dus vooral praktische voordelen op en zijn minder gericht op het verbeteren van het imago, het beleid van de schoollocatie of de gezondheid van leerlingen.

Figuur 5.9 Wat hebben de buurtsportcoaches op school opgeleverd (in procenten, n=68, meerdere antwoorden mogelijk)

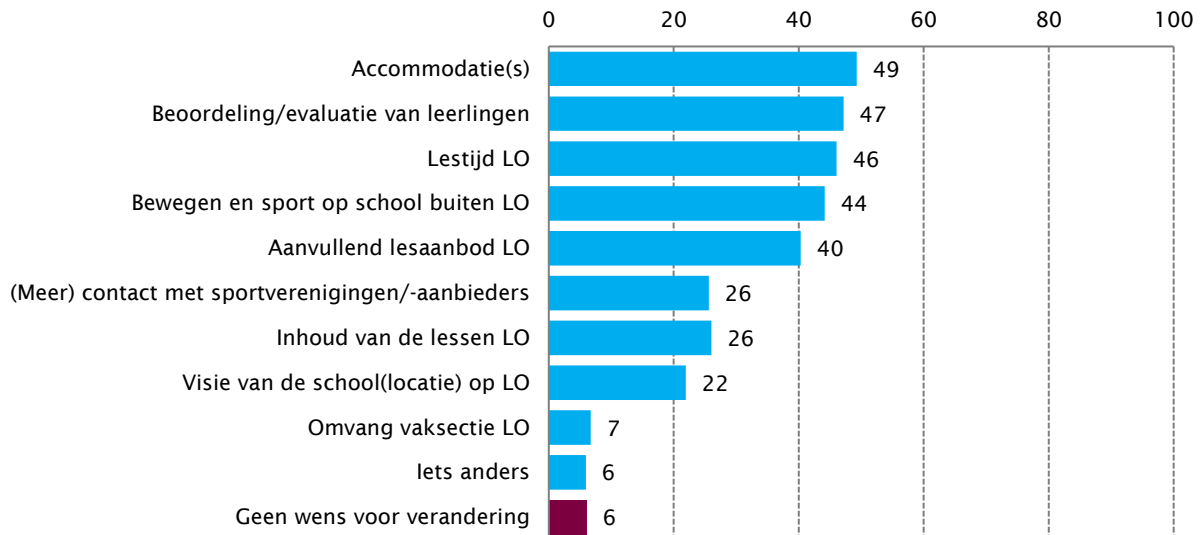

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

6. Wensen voor lichamelijke opvoeding in de toekomst

Nagenoeg alle docenten LO hebben de wens om in de toekomst iets aan LO te veranderen op hun schoollocatie (94%, figuur 6.1). Zij konden toelichten wat zij zouden willen veranderen. In dit hoofdstuk wordt beschreven wat docenten LO willen veranderen aan de aspecten die het meest genoemd zijn (minimaal 40%).

Figuur 6.1 Aspecten van LO die docenten LO in de toekomst op hun schoollocatie willen veranderen (n=314, meerdere antwoorden mogelijk, in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs (2-meting), 2022.

Accommodatie(s) voor lichamelijke opvoeding

De helft van de docenten LO wil in de toekomst veranderingen in de accommodatie(s) voor LO op hun schoollocatie (49%, figuur 6.1). Veel docenten LO willen een uitbreiding van huidige capaciteit in gym-/ of sportzalen. Een deel hiervan wil grotere zalen of velden en een deel geeft aan meer zalen/velden nodig te hebben. Meestal is dit nodig omdat de huidige capaciteit niet voldoende is om alle klassen LO te kunnen aanbieden.

‘We hebben ruimtegebrek waardoor we altijd extern moeten met één klas. Dit kost veel lestijd omdat dit vaak ver van de school is.’

Enkele docenten LO willen meer zalen/velden om meer sport- en beweegaanbod voor leerlingen (naschools aanbod) of langere lessen te kunnen realiseren.

Voor een aantal docenten LO is de afstand tussen de school en de accommodatie voor LO te groot. Zij zouden graag een locatie (dichter) bij de school hebben.

‘Een extra gymzaal bij school, we moeten nu pendelen, omdat we te weinig ruimte hebben.’

‘Nu heeft het PO voorrang waardoor er soms geen zalen voor ons beschikbaar zijn of deze zijn 10 minuten fietsen. Dit zorgt voor veel lestijd die verloren gaat.’

Het moderniseren van de bestaande accommodatie(s) is voor veel docenten LO een punt van aandacht. Docenten LO vinden hun gym-/sportzaal verouderd en noemen daarbij voorbeelden als een slechte vloer,

een slechte akoestiek en een gebrek aan moderne mogelijkheden (zoals een klimmuur) of materialen (zoals freerunmateriaal).

‘Een van onze locaties is heel verouderd en zijn heel weinig mogelijkheden.’

‘Gymzaal moderniseren en voorzien van betere vloer en akoestiek.’

Meermaals noemen docenten LO dat zij voor de realisatie van meer capaciteit en vernieuwing van de LO-accommodatie afhankelijk zijn van de gemeente. De docenten LO vinden de samenwerking met de gemeente niet altijd optimaal. Sommigen geven aan dat hun wensen niet gehoord worden door de gemeente.

‘Er zijn te weinig gymzalen binnen de gemeente. Hierdoor is er een gedwongen samenwerking waardoor scholen niet hun vakwerkplan kunnen uitvoeren, verlies door reistijd, te weinig materialen en zalen niet naar wens. Gemeente ziet dit niet.’

Beoordeling/evaluatie van leerlingen

Bijna de helft van de docenten LO geeft aan de beoordeling van leerlingen voor LO te willen veranderen (47%, figuur 6.1). Ze willen af van de huidige beoordeling, die vaak summatief is (zie ook paragraaf 4.4), in de vorm van rapportcijfers. Een deel van de docenten LO geeft aan dat er nog discussie binnen de vaksectie is of dat ze (nog) niet weten hoe ze de beoordeling willen vormgeven. Een enkeling twijfelt of leerlingen überhaupt beoordeeld moeten worden voor LO.

‘Wel of niet beoordelen blijft binnen de vakgroep een groot discussiepunt.’

‘Ik zou af willen van het cijfers geven en dit op een andere manier invullen.’

‘Hoe maken we inzichtelijk op het rapport hoe de leerlingen op verschillende vlakken scoort? Hoe maken we voor leerlingen inzichtelijk wat hun voortgang is bij activiteiten?’

Veel docenten LO hebben wel een idee over hoe zij leerlingen zouden willen beoordelen, maar de concretisering daarvan is nog in discussie of ontwikkeling. Duidelijk is dat veel docenten LO een voorkeur hebben voor formatieve beoordeling en dat de beoordeling niet (alleen) moet gaan over beweegvaardigheden. Inzet, deelname en motivatie worden genoemd als punten om leerlingen ook op te beoordelen. Docenten LO noemen beoordeling als O/V/G of in een verhaalvorm als mogelijke alternatieven voor rapportcijfers.

‘Geen cijfers meer, maar formatief beoordelen door docent en leerling (peer to peer).’

‘Ik zou graag naar beoordeling op voortgang willen gaan in combinatie met intrinsieke motivatie vanuit de leerlingen.’

‘We hopen af te kunnen stappen van het becijferen en hopen wat te kunnen starten met eigen leerdoelen en zelfsturend leren.’

‘Nog wat minder gericht op prestatie, maar vooral plezier in bewegen genererend.’

Enkele docenten LO hebben met de vaksectie concrete plannen of experimenteren al met nieuwe vormen van beoordelen, bijvoorbeeld door een pilot te draaien in de brugklassen.

‘Hier zijn we druk mee bezig. Vanaf komend schooljaar gaan we gefaseerd invoeren dat leerlingen geen cijfer meer voor LO krijgen. Ze gaan zichzelf aan de hand van rubrics beoordelen en krijgen een inzetkwalificatie.’

‘We zijn begonnen met beoordelen met O/V/G in plaats van cijfers. Nu willen we gaan uitbouwen. Wat betekent een O, V of G nu eigenlijk en hoe zorgen we dat dat zoveel mogelijk docent onafhankelijk wordt?’

Het lijkt erop dat het beoordelen van leerlingen voor LO een lastig onderwerp is voor docenten LO. In de toelichtingen benoemen docenten LO vaak wat ze niet willen (geen summatieve beoordeling, geen rapportcijfers en niet alleen op beweegvaardigheden beoordelen), maar ze weten niet hoe ze het wel zouden willen vormgeven. Meermaals noemen docenten LO dat ze voorbeelden of hulp willen bij het vormgeven van beoordelingen.

‘Hulp bij invoeren nieuwe manier van beoordelen, hoe kun je op een simpele manier het ontwikkelproces van een leerling inzichtelijk maken en beoordelen?’

‘Ik zou graag verschillende visies willen delen met verschillende vakgroepen.’

Lestijd lichamelijke opvoeding

46 procent van de docenten LO wil in de toekomst de lestijd voor LO veranderen (figuur 6.1). Docenten LO willen meer lestijd voor LO en hebben verschillende wensen voor hoe dit gerealiseerd moet worden. Een deel van de docenten LO wil dat één lesuur langer wordt, veelal ingegeven doordat op hun schoollocatie de tijd voor één lesuur juist is ingekort.

‘We gaan nu waarschijnlijk definitief naar 40 minuten lessen. Dat betekent dat door reistijd naar LO de lestijd heel erg ingekort wordt.’

Daarnaast vindt een deel van de docenten LO dat de lestijd kan worden verhoogd door deze effectiever te gebruiken. Er gaat veel effectieve lestijd verloren door reizen naar de accommodatie(s) en omkleedtijd, wat allemaal binnen het lesuur LO valt. Dat zou buiten de lestijden om ingeroosterd moeten worden. Ook komt naar voren dat lessen LO vaak uitvallen.

‘Vanwege de reistijd naar externe zalen of de buitenaccommodatie verlies je veel lestijd dat vind ik erg zonde en zou dat graag meer gecompenseerd willen hebben.’

Een aantal docenten LO pleit voor evenveel lestijd voor LO in alle leerjaren. Zij willen dat leerlingen in de bovenbouw meer LO krijgen, zodat alle leerlingen van de hele school evenveel les LO krijgen. Op de meeste scholen wordt in de brugklas meer LO gegeven dan in andere leerjaren. Docenten LO willen de andere leerjaren gelijktrekken aan de brugklas.

‘Evenredige verdeling over de jaren en van brugklas tot aan examen. Bewegen is voor iedereen belangrijk.’

Bewegen en sport op school buiten lessen lichamelijke opvoeding

44% van de docenten LO wil veranderingen op het gebied van bewegen en sport op school buiten de lessen LO (figuur 6.1). Duidelijk de grootste wensen van docenten LO zijn pauzeactiviteiten en naschools aanbod kunnen aanbieden. Voorbeelden die genoemd worden zijn toernooien (intern of tegen andere scholen), competities en beweegspellen. Docenten LO vinden dat leerlingen tijdens andere momenten op de schooldag gestimuleerd moeten worden om te bewegen, bijvoorbeeld door beweegtussendoortjes tijdens lessen of een actievere inrichting van het plein (pannakooi, fitnessapparaten).

‘Kinderen zitten bij ons de hele dag door in de lokalen. Beweegmomentjes tijdens de lessen, bewegend leren, pauzesport met behulp van onderwijsassistenten...’

‘Materialen en opstellingen op pauzeplekken die uitdagen tot bewegen. Denk aan tafeltennistafels, basket, buiten fitness, etc.’

Opvallend is dat docenten LO bij hun wens regelmatig directe belemmeringen aankaarten, zoals dat lesroosters te vol zijn om te bewegen, docenten LO te weinig uren hebben om dit te realiseren en er geen financiële middelen zijn om deze activiteiten op te zetten. Om sport en bewegen te kunnen stimuleren buiten LO moeten eerst deze belemmeringen weggenomen worden.

Meer contact en samenwerking met sportverenigingen leeft bij de docenten LO. Dit kan helpen om meer leerlingen bij een sportvereniging te krijgen, en om het naschoolse aanbod vorm te geven.

‘Zou mooi zijn om een aanbod met verenigingen te organiseren waar leerlingen heen kunnen na school.’

Aanvullend lesaanbod lichamelijke opvoeding

Twee op de vijf docenten LO (40%) wensen aanvullend lesaanbod op hun schoollocatie. Veel docenten LO willen vernieuwender aanbod aan kunnen bieden. Docenten LO willen hun leerlingen graag kennis laten maken met trendsporten, zoals padel, freerunning, urban sports en 3x3-basketbal.

‘Meer activiteiten opnemen in het programma die meer van deze tijd zijn: trendsporten. Aan de andere kant minder tijd voor turnen en atletiek.’

Aanbod voor specifieke groepen leerlingen is ook een wens van docenten LO. Voorbeelden die genoemd worden zijn programma's gericht op gewichtsverlies, zelfverdediging, kickboksen en hardlopen. Dit zou kunnen passen binnen de flexuren die sommige schoollocaties hebben. Een docent LO heeft zelfs de wens om toegang tot extra aanbod niet op de school zelf te regelen, maar te faciliteren op externe locaties:

‘Goedkopere of gratis toegang tot bepaalde faciliteiten zoals de tennis- & squashbaan, zwembad, skihal, et cetera.’

Een klein deel van de docenten LO wil starten met het aanbieden van BSM, LO2, keuzevakken of sportklassen.

7. Conclusie

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de voornaamste resultaten uit de 2-meting. De resultaten worden in het perspectief geplaatst van eerdere metingen en er wordt per onderwerp op gereflecteerd.

Lestijd voor LO: toenemende verschillen tussen scholen en meer aanvullend lesaanbod

Hoewel de gemiddelde lestijden voor LO door de jaren heen ongeveer gelijk zijn gebleven, zijn de verschillen in lestijden tussen scholen toegenomen. Een aantal scholen ruimt meer tijd in voor het vak LO, maar ook een groeiend aantal scholen minder. In 2022 wordt op 46 procent van de locaties voor vmbo gl/tl en 43 procent van de havo-locaties meer dan 5 procent onder de normuren ingeroosterd.

Aan de andere kant neemt het aanvullende sport- en beweegaanbod toe, met name het aanbod van LO2 op vmbo-scholen en van BSM op de havo. Gevraagd naar onderliggende motieven geven de docenten LO aan dit aan te bieden vanuit de behoefte van de vaksectie LO, de groeiende behoefte die ze zien bij leerlingen en de bijdrage die het extra aanbod kan leveren aan de gezondheid van leerlingen.

Wat betreft het achterblijven op de normtabel zijn in 2018 voor vmbo gl/tl aanvullende analyses uitgevoerd (Slot-Heijs & Lucassen, 2019). Een mogelijke verklaring bleek te zijn dat de norm voor vmbo gl/tl relatief zwaarder is dan voor andere onderwijsvormen. Ook bleek dat de scholen die onder de norm scoorden, vooral in de onderbouw minder les inroosterden dan scholen die wel voldeden, en dat zij ook op andere onderwijsniveaus minder les voor LO inroosterden dan gemiddeld. Aanbevolen werd om met name scholen die in de breedte niet aan de richtlijn voldoen verder te onderzoeken en ondersteunen.

Omdat sinds 2018 geen veranderingen in lestijden zichtbaar zijn, blijft deze aanbeveling van kracht. Een goede ontwikkeling is het toenemende aanvullende lesaanbod, maar niet als dit ten koste gaat van de reguliere lessen LO. Juist in de reguliere lessen wordt voor alle leerlingen de basis gelegd voor een leven lang met plezier bewegen.

Binnen de onderwijsniveaus vmbo gl/tl en havo is het aanvullende lesaanbod vooral toegenomen, maar juist daar scoren relatief veel scholen voor de reguliere lessen LO onder de normtabel. Een aanvullende analyse laat zien dat scholen met vmbo gl/tl en/of havo zonder aanvullend lesaanbod gemiddeld meer klokuren inroosteren dan scholen met aanvullend aanbod. Het zou kunnen dat scholen aanvullend lesaanbod dus compenseren met minder reguliere lessen. Dit is indicatief en verdient verdere verkenning.

Accommodatie voor LO: minder variatie, wensen voor verbetering gebruikte accommodaties

Net als in 2014 en 2018 worden het sportveld, de gymzaal en de sporthal in 2022 verreweg het meest gebruikt voor de lessen LO. Ten opzichte van 2018 wordt minder gebruikgemaakt van een fitnessruimte, zwembad en ijsbaan voor LO, waarmee de variatie in accommodatiegebruik iets is afgenomen. De meerderheid van de respondenten (65%) geeft aan belemmeringen te ervaren vanwege de accommodatie waarin zij lesgeven.

Dat minder gebruik wordt gemaakt van externe accommodaties, zoals een fitnessruimte of zwembad, kan mogelijk verklaard worden door de coronapandemie. Lockdownsluitingen en coronamaatregelen hebben het gebruik van dergelijke accommodaties bemoeilijkt en mogelijk geresulteerd in een verminderde externe focus. Een volgende meting zal aantonen of de variatie weer is toegenomen, ervan uitgaande dat de coronapandemie dan geen rol meer speelt.

Het is de vraag of docenten LO er vertrouwen in hebben dat zij met de huidige middelen de grote opdrachten van LO die zijn beschreven in de curriculumherziening 'een gevarieerd beweegaanbod' waar

kunnen maken. Een derde van hen geeft aan dat de inrichting van de accommodatie onvoldoende is (35%) en een vierde geeft aan dat de accommodatie is verouderd (27%) of dat er geen of weinig accommodatie beschikbaar is (25%). Accommodatie(s) staat voor de docenten LO boven aan het wensenlijstje voor toekomstige veranderingen.

Hierop vooruitlopend adviseren wij nader onderzoek te doen naar de vraag wat het LO-onderwijs in de toekomst vraagt van accommodaties en in hoeverre de huidige accommodaties de doelen van het toekomstige LO-onderwijs mogelijk maken. Mogelijk kan hierbij aansluiting gezocht worden bij het lopende MOOI-programma van ZonMw, waar het creëren van toekomstbestendige sportvoorzieningen een van de thema's is.

Coronaperiode: ervaren impact op fitheid, motoriek en motivatie bij leerlingen is flink

In 2020 en 2021 hebben de coronamaatregelen grote impact gehad op het onderwijs en de sector sport en bewegen. De meeste docenten LO geven aan dat zij alternatieven voor LO aanboden toen de school vanwege coronamaatregelen (gedeeltelijk) gesloten was (84%), zoals online lessen, challenges en buitenlessen. Ondanks dit aanbod en andere beweeginitiatieven zien veel docenten LO dat hun leerlingen minder fit zijn (75%), motorische achterstanden hebben (60%) en/of minder motivatie voor LO hebben (48%).

Dit beeld wordt bevestigd in andere studies (De Jonge et al., in druk). Het is voor LO een uitdaging om deze groep jongeren weer in beweging te krijgen en enthousiast te maken voor deelname aan sport en bewegen. Ongeveer de helft van de secties heeft hiervoor de extra NPO-gelden aangewend. Voorbeelden van besteding van deze eenmalige financiering zijn het creëren van extra beweegaangelegenheden in en rondom de school en extra sportaanbod ter bevordering van het groepsgevoel.

In een volgende meting kan worden uitgevraagd of de negatieve impact van de coronamaatregelen tenietgedaan is.

Gaat curriculumherziening actualisering van lesinhoud en vakwerkplan teweegbrengen?

In 2021/2022 blijkt een kwart van de vakwerkplannen meer dan vijf jaar oud te zijn. Het is dan ook niet vreemd dat in de afgelopen acht jaar weinig grote verschuivingen zijn waar te nemen in het belang dat docenten LO hechten aan de leerdoelen van het vak. Kennismaken met verschillende bewegingsactiviteiten, leerlingen leren omgaan met verschillen, leerlingen beter leren bewegen en leerlingen inzicht geven in hun eigen mogelijkheden en voorkeuren scoren al jaren hoog.

In de komende jaren wordt verder gewerkt aan de curriculumherziening in het voortgezet onderwijs. In het voorstel op het leergebied bewegen & sport is het bredere belang van LO zichtbaar, dat gedragen wordt door docenten LO. In april 2022 heeft minister Wiersma in eerste instantie op de rem getrapt van de implementatie voor de herziening. Hij wil eerst aandacht geven aan aanpassingen in het curriculum die basisvaardigheden betreffen. Wanneer en hoe de curriculumherziening voor LO gaat verlopen is op het moment van schrijven onduidelijk. Ondertussen is vanuit de KVLO en SLO wel een start gemaakt met de verkenning naar een mogelijke actualisatie van het programma in de bovenbouw van het VO. Ook gaat de KVLO mogelijk een rol spelen in de aanpassingen die de basisvaardigheden betreffen.

Hoe dan ook kan een vernieuwing van de kerndoelen en examenprogramma's vakgroepen helpen kritisch naar hun vakwerkplan te kijken. Mogelijk zet de actualisatie vaksecties LO aan tot het updaten van hun vakwerkplan en lesprogramma en zien we dat bij een volgende meting terug in de cijfers over de actualiteit van de vakwerkplannen. Gedacht kan worden aan extra ondersteuning van vaksecties bij de ontwikkeling van een nieuw vakwerkplan.

Volgen en beoordelen van leerlingen blijvend aandachtspunt

Bijna alle docenten LO gebruiken een vorm van beoordeling. Wat en op welke manier er wordt beoordeeld verschilt, en veel respondenten hebben twijfels over de huidige praktijk van cijfers geven. De motivatie en inzet van de leerling is voor een grote groep een belangrijke factor. Bij twee derde van de VO-scholen wordt de voortgang in de motorische vaardigheden en/of het niveau van motorische vaardigheid (ook) meegenomen in de beoordeling.

Navraag bij docenten LO leert dat het volgen en beoordelen van leerlingen al tijdens een onderwerp van discussie is. Sommigen ervaren dat het beoordelen op het niveau van de motorische vaardigheid kan schuren met het doel om het plezier in bewegen te stimuleren. Uit de verdere navraag blijkt dat binnen vaksecties volop gediscussieerd wordt over de wijze van volgen en beoordelen binnen LO. Deze discussies brengen nieuwe inzichten en LO-vaksecties experimenteren soms op zelfstandige basis met innovatieve vormen van volgen en beoordelen.

Aangezien de geluiden van zoeken naar geschikte innovatieve vormen van volgen en beoordelen omvangrijk zijn, pleiten wij voor een innovatieprogramma om met name het formatief beoordelen voor LO verder te ontwikkelen en te stimuleren.

Nog nauwelijks sprake van actieve schooldag in het VO

Extra sport- en beweegactiviteiten buiten de lessen LO worden vooral aangeboden tijdens schooltijd en minder buiten schooltijd. Van structurele sport- en beweegmogelijkheden buiten de lessen LO is nog weinig sprake. Alleen sportactiviteiten tijdens de pauze worden op een vijfde van de scholen maandelijks of vaker aangeboden (19%). Hierin is weinig verschuiving zichtbaar door de jaren. Bovendien geeft twee derde van de docenten LO (68%) aan dat leerlingen gestimuleerd worden om gedurende de schooldag te bewegen. Op dit front is winst te behalen en is inzet hard nodig. Versterkt door de coronaperiode wordt het belang van beweegstimulering onder jongeren namelijk steeds groter, vanwege afnemende fitheid en motivatie.

Best practices en ondersteuningsmogelijkheden om een actieve schooldag te realiseren zijn er. Vervolgstep is om scholen daadwerkelijk aan de slag te laten gaan met meer bewegen op school.

Samenwerking met andere organisaties stagneert

Intensieve samenwerking met andere organisaties in het kader van sport- en beweegactiviteiten lijkt in de afgelopen acht jaar iets gedaald te zijn. Dit ligt in lijn met de eerder beschreven daling van het gebruik van externe accommodaties, waaronder de fitnessruimte. Dat de blik naar buiten de afgelopen jaren minder is geworden, blijkt ook uit het feit dat bijna de helft minder gebruikmaakt van buurtsportcoaches (of combinatiefunctionarissen) in het VO ten opzichte van 2018. De meerwaarde van deze functionaris wordt door de docenten LO juist gezien in de uitbreiding van de samenwerking met externen. Als deze ontwikkeling doorzet, kan dat problematisch zijn in het licht van de grote opdracht van LO om beweegcontexten met elkaar te verbinden en bewegen en sport buiten de school te stimuleren.

Of de afname van de inzet van de buurtsportcoach veroorzaakt is door corona is niet uit te sluiten, aangezien de buurtsportcoach veelal wordt ingezet voor buitenschools aanbod. In deze meting bleek al dat dit aanbod is afgenomen, vermoedelijk door de coronamaatregelen. In een volgende meting kan worden verhelderd of hier sprake is van een trend of een eenmalige - door corona ingegeven - daling van de externe focus.

Referenties

Borghouts, L. B., Van Dun, D., & Van Meel, J. (2019). Heeft puur formatief beoordelen de toekomst? *KVLO Magazine*, april 2019.

Brouwer, B., Ten Brinke, G., Houthoff, D., Massink, M., Mooij, C., Van Mossel, G., Swinkels, E., & Zonnenberg, A. (2007, 2012). *Basisdocument Bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs* (2e gewijzigde druk). SLO.

Curriculum.nu (2019). *Leergebied Bewegen & Sport*. <https://www.curriculum.nu/voorstellen/bewegen-sport/>

De Jonge, M., Anselma, M., Vrieswijk, S., Bronkhorst, A., Balk, L., & Singh, A. (in druk). *Gevolgen van de coronamaatregelen voor de motorische fitheid van middelbare scholieren*. Mulier Instituut.

Dik-Faber (2016). *Wijziging van de Tabakswet ter implementatie van Richtlijn 2014/40/EU*. <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vk12u1mqthwu>

Huiden, D., De Jonge, M., & Singh, A. (verwacht 2022). 'Ik werd lui, ik had zin in niks'. Een kwalitatief onderzoek naar de ervaren impact van de schoolsluitingen op het beweeggedrag bij leerlingen in het voortgezet onderwijs. Mulier Instituut.

Inspectie van het onderwijs (2014). *Hoeveel uren lichamelijke opvoeding moeten worden gegeven op scholen voor voortgezet onderwijs?* Inspectie van het onderwijs - Ministerie van OCW.

Lucassen, J. M. H., & Van den Toren, S. (2016). *Monitor Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl 2012-2016 - Eindrapport*. Mulier Instituut.

Massink, M. (2022). Corona en LO in vo, rimpeling of tsunami? *KVLO magazine*, mei 2022.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2018). *Nationaal Preventieakkoord, naar een gezonder Nederland*.

Pulles, I., Van Eldert, P., Van der Poel, H. (Reds.) (2021). *Monitor Sport en corona IV*. Mulier Instituut.

Reijgersberg, N., Lucassen, J. M. H., Beth, J. O., & Van der Werff, H. (2014). *Nulmeting lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs. Onderzoek naar de organisatie van lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs*. Mulier Instituut.

Slingerland, M., & Haerens, L. (2016). Assessment quality and practices in secondary PE in the Netherlands. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 22(5), 473-489. <https://doi.org/10.1080/17408989.2016.1241226>

Slot-Heijs, J. J., & Lucassen, J. M. H. (2018). *Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 1-meting*. Mulier Instituut.

Slot-Heijs, J. J., & Lucassen, J. M. H. (2019). *Lestijd lichamelijke opvoeding vmbo gl/tl uitgelicht*. Mulier Instituut.

Van Mossel, G., Brouwer, B., & Van Boxel, M. (2016). *Sportklassen in de onderbouw vo* (onderzoeksrapport). SLO.

Wiersma, D. (2022, 4 april). *Curriculum funderend onderwijs* [Kamerbrief]. <https://open.overheid.nl/repository/ronl-45e36ea6b3ee5ce45ce10380d6bb149ce70eecd9/1/pdf/curriculum-funderend-onderwijs.pdf>

Bijlage 1 Methodische verantwoording 2-meting

Door een online vragenlijst aan sectieleiders en docenten LO in het voortgezet onderwijs voor te leggen, zijn de benodigde gegevens voor de 2-meting verzameld. In de 0-meting en de 1-meting werden ook schoolleiders bevraagd, maar voor deze meting is besloten om in plaats van aanvullende dataverzameling onder schoolleiders korte verdiepende telefonische interviews te houden met respondenten die in de vragenlijst hadden aangegeven daarvoor open te staan.

Online vragenlijst

De vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten en enkele open vragen. Een deel van de vragen was identiek aan die in de 1-meting uit 2018, en een deel van de vragen was nieuw. Voorafgaand aan de ontwikkeling van de vragenlijst hebben de leden van de klankbordgroep⁹ input gegeven voor onderwerpen/vragen voor de 2-meting, via een online gesprek met de onderzoekers van het Mulier Instituut. Na het opstellen van de vragenlijst heeft de klankbordgroep er feedback op gegeven.

DUO Onderwijsonderzoek & Advies heeft het veldwerk uitgevoerd en gebruikgemaakt van hun panel met sectieleiders en docenten LO. Begin juni 2022 is gestart met het uitnodigen van alle sectieleiders LO (n=1.007). Na drie herinneringen aan deze sectieleiders is vanwege onvoldoende respons gestart met het uitnodigen van docenten LO (n=1.671), waarbij alleen docenten zijn uitgenodigd van schoollocaties die nog niet via de sectieleider LO gerespondeerd hadden. In totaal zijn 2.678 docenten LO voor het onderzoek uitgenodigd. Uiteindelijk hebben 202 sectieleiders LO en 132 docenten LO de vragenlijst voor minimaal 90 procent ingevuld. Deze zijn meegenomen in de data-analyse (n=334, respons 12%).

Telefonische interviews

Aan het einde van de vragenlijst konden respondenten aangeven of zij openstonden voor een kort telefonisch interview om op bepaalde onderwerpen uit de vragenlijst dieper in te gaan. Zij konden daarbij aangeven over welk(e) onderwerp(en) zij in gesprek wilden gaan (leerdoelen LO, accommodatie(s) voor LO, extra aandacht voor specifieke doelgroepen tijdens LO, LO in coronatijd, motivatieproblemen bij leerlingen, beoordelen/evalueren van leerlingen, aandacht voor stimuleren van bewegen buiten de lessen LO, en/of samenwerkingen binnen/buiten schooltijd).

De respondenten konden zelf ook een onderwerp aandragen. In de tweede helft van september zijn vijf docenten LO benaderd voor een telefonisch interview. In oktober is met hen een semigestructureerd interview afgenomen. Er is gesproken over de rol van LO in de school, de tevredenheid over de accommodatie, LO in coronatijd en het beoordelen/evalueren van leerlingen. Elk interview duurde ongeveer 30 minuten en is samenvattend uitgewerkt.

Representativiteit en achtergrond onderzoeksgroep

In tabel b1.1 staat een overzicht van de verschillende achtergrondkenmerken die van de responsgroep en populatie bekend zijn. Voor de populatie is uitgegaan van de schoollocaties waarvan een sectieleider LO in het panel van DUO Onderwijsonderzoek & Advies zit, omdat zij een vrij goede dekking hebben van alle schoollocaties.

⁹ De klankbordgroep bestond uit: Tim van de Laak (Fontys Sporthogeschool en Curriculum.nu), Eric Swinkels en Maarten Massink (KVLO), Remo Mombarg (Hanzehogeschool Groningen), Jacob Nienhuis (SLO) en Boukje van Vlokhoven (VO-raad).

Naar denominatie zijn schoollocaties in de responsgroep zeer goed vertegenwoordigd ten opzichte van de populatie. Wat betreft de Nielsen-indeling is er een kleine oververtegenwoordiging van Nielsen-cluster II en ondervertegenwoordiging van Nielsen-cluster III in de responsgroep ten opzichte van de populatie. Ook is er oververtegenwoordiging van (zeer) sterk stedelijke gebieden in de responsgroep ten opzichte van de populatie.

Net als bij de 0- en 1-meting is een weging toegepast naar denominatie, stedelijkheid en Nielsen-indeling. Na de weging zijn de verdelingen van de steekproeven op deze variabelen identiek aan die van de populatie. Door gelijke weging bij de 0-meting en 1-meting is een goede vergelijking tussen metingen mogelijk.

Tabel b1.1 Representativiteit van de responsgroep in percentages*

	Responsgroep (n=334)	Populatie (n=1.006)
Denominatie		
Openbaar	41	41
Rooms-katholiek	22	20
Protestants-christelijk	20	22
Anders	17	16
Nielsen-cluster		
Nielsen I: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag plus randgemeenten	13	12
Nielsen II: Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht (exclusief gemeenten Nielsen I)	38	35
Nielsen III: Groningen, Friesland, Drenthe	10	12
Nielsen IV: Overijssel, Gelderland, Flevoland	20	21
Nielsen V: Zeeland, Noord-Brabant, Limburg	20	20
Stedelijkheid		
Zeer sterk stedelijk	29	27
Sterk stedelijk	39	35
Matig stedelijk	18	20
Weinig stedelijk	11	15
Niet stedelijk	4	4

*Vanwege afronding tellen percentages niet altijd precies op tot 100.

Analyse en rapportage

Bij de analyses is allereerst gekeken naar het totale beeld van het voortgezet onderwijs. Vervolgens is onderzocht in hoeverre de uitkomsten significant verschillen van de resultaten in 2014 en 2018. Dit is in de tekst beschreven. Daarnaast is onderzocht of er significante verschillen zijn als uitkomsten werden uitgesplitst naar onderwijsniveau, denominatie, Nielsen-cluster, stedelijkheid en grootte van de school (aantal leerlingen). Relevante significante verschillen zijn puntsgewijs bij de desbetreffende paragraaf aangegeven. De rapportage is eenmalig van feedback voorzien door de klankbordgroep.

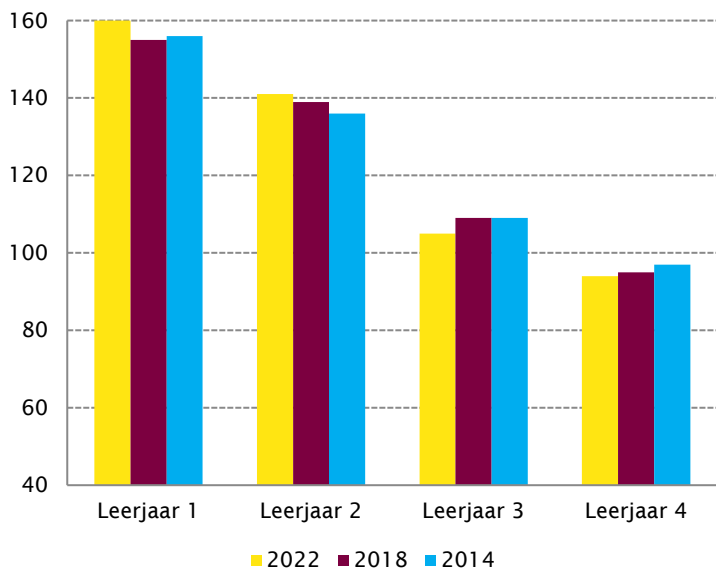
Bijlage 2 Kerndoelen voor lichamelijke opvoeding

Kerdoel	De leerling leert...	Sleutels
53	zich mede met het oog op buitenschoolse beoefening op praktische wijze te oriënteren op veel verschillende bewegingsactiviteiten uit gevarieerde gebieden als spel, turnen, atletiek, bewegen op muziek, zelfverdediging en actuele ontwikkelingen in de bewegingscultuur, en daarin de eigen mogelijkheden te verkennen.	Bewegen beleven
54	door middel van uitdagende bewegingssituaties zijn bewegingsrepertoire uit te breiden.	Bewegen verbeteren
55	de hoofdbeginselen van de bewegingsactiviteiten op eigen niveau toe te passen.	Bewegen verbeteren
56	tijdens bewegingsactiviteiten sportief te zijn, rekening te houden met de mogelijkheden en voorkeuren van anderen, en respect en zorg te hebben voor elkaar.	Bewegen beleven
57	eenvoudig regelende taken te vervullen die het mogelijk maken, zelfstandig en samen met andere leerlingen, bewegingsactiviteiten te beoefenen.	Bewegen regelen
58	door deel te nemen aan praktische bewegingsactiviteiten de waarde van het bewegen voor gezondheid en welzijn kennen en ervaren.	Gezond bewegen

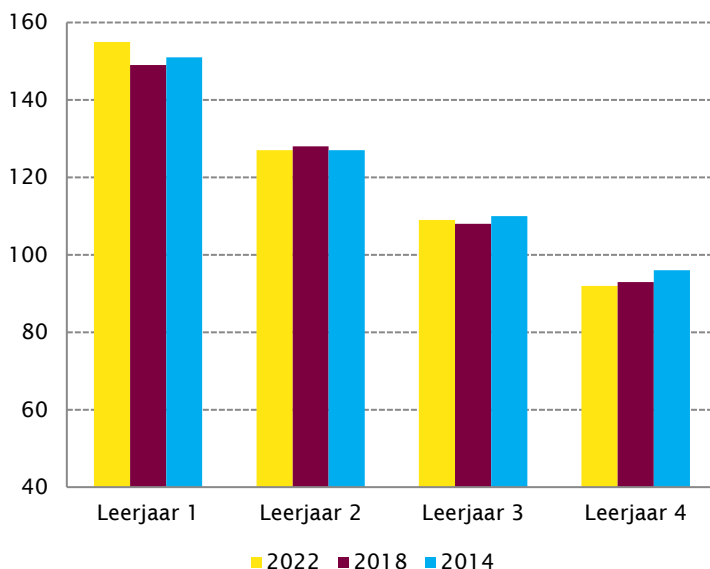
Bron: Brouwer et al., 2012.

Bijlage 3 Lestijden lichamelijke opvoeding in 2014, 2018 en 2022

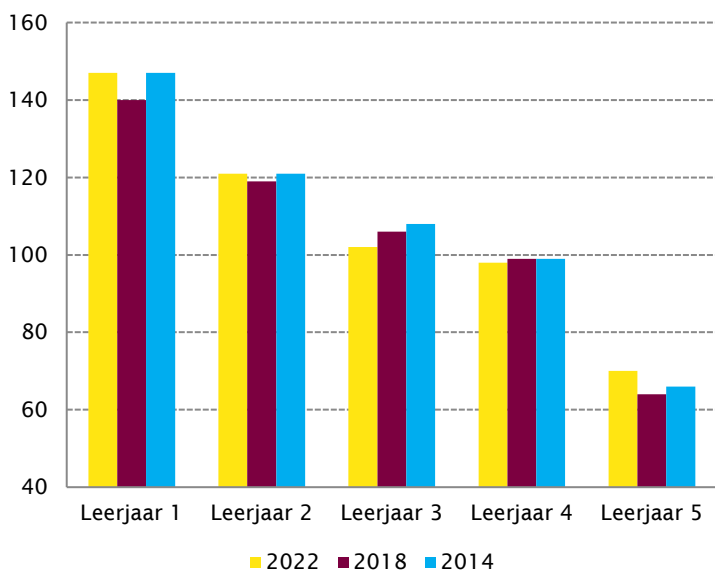
Figuur b3.1 Gemiddelde tijd voor LO op het vmbo bbl/kbl per leerjaar in 2014, 2018 en 2022 (minuten per week)

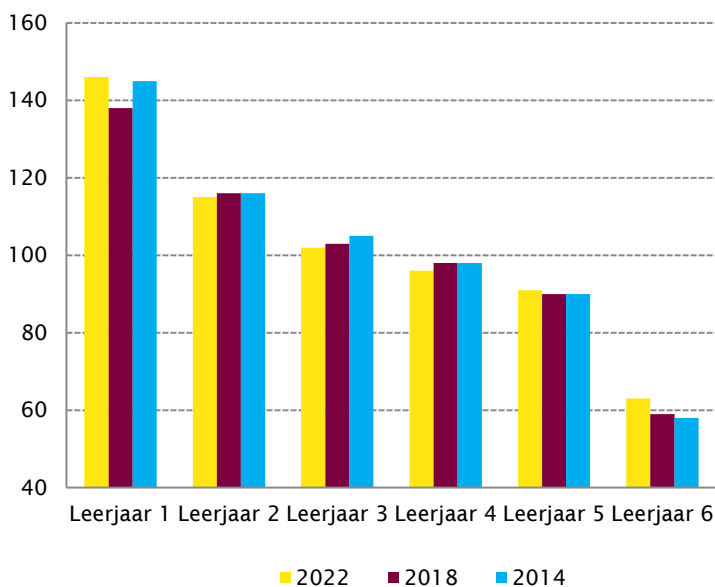
Figuur b3.2 Gemiddelde tijd voor LO op het vmbo gl/tl per leerjaar in 2014, 2018 en 2022 (minuten per week)

Figuur b3.3 Gemiddelde tijd voor LO op de havo per leerjaar in 2014, 2018 en 2022 (minuten per week)

Figuur b3.4 Gemiddelde tijd voor LO op het vwo per leerjaar in 2014, 2018 en 2022 (minuten per week)

Bron: Mulier Instituut, Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs, 2014, 2018 & 2022.

Mulier Instituut | Sportonderzoek voor beleid en samenleving
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl